

ב"ה טוב טעם ודעת למדני (טטור"ל) כי במצוותך האמנותי – תהלים קי"ט, שם: טעמי המקרא בהלכה ובאגדה, התשע"ו
המצוות השערות: אחת: סלוק – סוף-פסוק – מגביל; מונח – רבוי; מהפך פשטא – מוציא פשטא; מרכא = מאריך, רבוי; דרגא – מצרף; תביר – מחלק, ממעט, לא ממש; טפא – שנוי משמעות, רבוי מתפשט; מרכא טפא – יתור לרבות, מכל מקום; דרגא תביר טפא – קבוצה עם הלכה שיה לפרישה; מרכא תביר טפא – קבוצה עם הלכה לא שיה לפרישה; תביר מרכא טפא – קבוצה שההלכה חלה רק על חלק מפרטיה; מקף – רב-מצב של המושג, בד"כ מצב אחד נדרש; פסק ו – סודר שנחלק, השלם והחלק נדרשים; זקא סגול – מוסף מהענין על הענין או גורע ממנו; פשטא – פשוט; 1: זקא-קטן – 2: זקא-גדול – 3: רביע – 4: ... זקא-קטן ... זקא-קטן בהצ' פסוק – הקש; השלישיה: (קדמא – סדר קדימות; אולא = גרש = גרש"ם – יוצא מהענין; קדמא ואולא – מלמד) דרוש בפסוק בכעין "ג' מידות דר' ישמעאל; תלישא-קטנה – תרסא – דרוש בפסוק שער, מחיצה; תלישא-גדולה = תלישא – דרוש בפסוק ולפניו שער, מחיצה; פוז – דרוש מהפסוק רעיון לנשוא אחר בהלכה;

1.1 שמות משפטים כא,א

שמות משפטים כא,א:

וְאֵלֹהֵי הַמִּשְׁפָּטִים אֲשֶׁר תִּשִׂים לְפָנֶיהֶם:

שמות יתרו, כנג, ולא-תעלה במעלות על-מזבחי וסמך אליו **וְאֵלֹהֵי הַמִּשְׁפָּטִים אֲשֶׁר תִּשִׂים לְפָנֶיהֶם**: - (סלוק) פשטא זקא-קטן והוא תיאור ואחריו הלכה או פעולה, תבנית שבין תפקידיה אפשרות ללמד אלפניו ולאחריו, כאן נדרש כפי' רש"י שמושב הסנהדרין הגדולה סמוך למקום המזבח, ששניהם מכפרים.

וְאֵלֹהֵי הַמִּשְׁפָּטִים – ר"ת ו"ה – חלק שם הוי"ה לענין רחמים שהדיינים יחפשו זכות לנידון, וגם ו"ה ענין של המשכת התורה לעולם, וזה תפקיד נוסף לסנהדרין הגדולה להורות הוראה בישראל.

וְאֵלֹהֵי הַמִּשְׁפָּטִים – ס"ת ה"ם = שלוש פעמים י"ה, חלק שם הוי"ה לענין גבורה, דין. אולי רמז לשלושה בתי דין בהר הבית, או שלושה דיינים ברוב הענינים פרט להלכות שנדרש בהם מספר שונה.

שמות משפטים כא,כט:

וְאִם שׁוֹר נִנְחַח הוּא מִתְמַלְמֵל שְׁלֹשׁ וְהוּעֵד בְּכַעְלֵי וְלֹא יִשְׁמְרֵנוּ וְהַמִּית אִישׁ אֹ אִשָּׁה הַשׁוֹר יִסְקַל וְגַם-בְּעַלְיוֹ יוּמָת:

וְאִם שׁוֹר נִנְחַח הוּא – בבלי בבא בתרא כח,א גמ'. אמר ר' יוחנן, שמעתי מהולכי אושא שהיו אומרים: מנין לחזקה ג' שנים? משור המועד. וב-**בבלי בבא קמא לז,ב**, נדרשת השוואה בין ג' תאריכי נגיחות שור לג' תאריכי ראיית וסת של אשה לענין קביעת חזקה בנגיחות ובוסתות. רמז לדרשות בשתי הגמרות נמצא בפסוק באופן הבא:

מהמלים מתמול שלשם – נדרש המספר שלוש, הוא גם מופיע במלה שלש"ם,

נגח – ג' נגיחות חזקה

נג ח' הו"א – נוטריקון ח'זקת ה'בתים ו'סתות א'לנות. מחלוקת האם חזקת וסתות מדאורייתא, ולהלכה מדרבנן מפני שזאת חזקה העשויה להשתנות.

ש'ור נגח הו"א – ר"ת המלה שנ"ה

וְאִם – פזר מעביר התכונה הנלמדת אחריו למקום אחר: א' שלש שנה לחזקת בתים ואדמות כלולות בבתים; ב' לאילנות; ג' חזקה חודשית של וסתות נשים.

וְאִם – פזר אם צריך לדרוש גם למקומו, לגבי השור עצמו ע"פ **ערוך השולחן חושן משפט סי' שפט סעיפים יג-לא** (ראה בבלי בבא קמא לז,ב ובבלי בבא בתרא כח) עולה כי אפשר כי השור יהיה מועד לימים מרוחקים כגון פעם בחודש או בימי תקיעת שופר ואם במקומו תוקעים רק פעם בשנה וכל פעם נגח באותה קרן שלוש פעמים, או נגף שלוש פעמים או נשך שלוש פעמים ועוד אופני נזק הרי הוא מועד ומשלם נזק שלם. ואם הרג אדם יסקל.

וְאִם שׁוֹר נִנְחַח הוּא – פזר תרסא קדמא ואזלא, כעין בנין אב ללמד משור המצוי אל

[א] לבעלי חיים אחרים שהתנהגו שלא כדרכם, נעשו מועדים בין לבעלי חיים בין לאדם ותקפו

[ב] מהמצוי בשור בקרן לאופני היזק אחרים בשור – נגיפה, בעיטה ברגל, ברביצה – שכיבה, לבעלי חיים אחרים כגון בתרגול במקור, ברגליים, בכנפיים, בצפרניים

[ג] בית דין של כ"ג

[ד] בעלי חיים מסוכנים בעלי תרבות (שתרבתו אותם וחיותן עם בני אדם) כגון ארי וזאב וכו' ונחש ביחיד, נידונים ביחיד

[ה] חלבה (פסחים כב, כז ב) וביצתה (סנהדרין פ א) ועורו, גידים, עצמות, דם אסורים, ולא יתנו לכלבים. היתר הנאה רק בפרש.

[ו] כל בעלי החיים שנעשתה במ או באמצעותם עבירה כגון רובע ונרבע, ע"ז

[ז] ע"י פסק הדין נעשה מציאות אחרת ונאסר

פזר הנדרש למקומו התריע על כך שמהשור המצוי והנגיחה המצויה ילמדו דברים אחרים הקשורים לכך.

המלים והמית איש מגלות את תוכן ההתרעה כי מדובר מהמצוי אל בעלי חיים שונים, ועל אופני מיתה שונים,

והמית איש – מרכא טפא, כעין יתור לרבות על הנגיחה את הנשיכה, דחיפה, בעיטה, רביצה ועוד.

הוכחה אחרת לחזקת הבתים שלש שנים הביא הרוצה בעילום שמו ר' א"ש-ר הי"ו

דברי הימים ב ד, ד-ה:

[ד] עוֹמֵד עַל-שְׁנַיִם עֶשֶׂר בְּקָר שְׁלֹשָׁה פָּנִים וְצְפוֹנָה וְשְׁלוֹשָׁה פָּנִים וְיָמָה וְשְׁלֹשָׁה פָּנִים נִנְבָּה וְשְׁלֹשָׁה פָּנִים מְזֻרְחָה וְהֵם עֲלֵיהֶם מְלַמְעָלָה וְכָל-אֲחֵרֵיהֶם בֵּיתָה:

[ה] וְעַבְדֵי טָפַח וְשִׁפְתוֹ כְּמַעֲשֵׂה שִׁפְת-זֹס פָּרַח שׁוֹשְׁנָה מְחַנְקֵי בְתִים שְׁלֹשֶׁת אֲלָפִים יָכִיל: ס

דברי הימים ב ד, ה: וְעַבְדֵי טָפַח וְשִׁפְתוֹ כְּמַעֲשֵׂה שִׁפְת-זֹס פָּרַח שׁוֹשְׁנָה מְחַנְקֵי בְתִים שְׁלֹשֶׁת אֲלָפִים יָכִיל: ס

אותיות שְׁנָה מְחַנְקֵי בְתִים שְׁלֹשֶׁת הֵם בדיוק אותיות חזקת הבתים שלש שנים

בשני הפסוקים המובאים בהקשר לחזקת הבתים שלש שנים קיים קשר לבקר, שעדיין צריך לבררו. בפסוק (שמ' מש' כא,כט) חזקת הבתים מרומזת בשור – היינו בקר, והפסוק (דחי' ב ד,ה) המכיל אותיות חזקת הבתים שלש שנים הוא המשכו של פסוק המזכיר

בקר.

וְגַם-בְּעַלְיוֹ יוּמָת – ס"ת מ"ת, היינו מיתה בידי שמים, כי למיתה בבי"ד בד"כ נאמר מות יומת (רש"י להלן)

רבי יוסף בכור שור ... **וגם בעליו יומת** - לפי הפשט, פעמים שהוא חייב מיתה, כגון: הניח אותו לילך, לדעת, כדי שיהרוג אדם שהוא שונא, והורגו, אז חייב מיתה; דהוה ליה כמי שהרגו בידים, כמאן דאשקיל עליה בידקא דימא (ראה סנה' עז,ב). ולפי הפשט נראה, שאם ירצו היורשים ימות, ואם ירצו, יקחו דמים.

רש"י ... אין לי אלא שהמיתו בנגיחה, המיתו בנשיכה, דחיפה, בעיטה, מניין? תלמוד לומר: **והמית. וגם בעליו יומת** - בידי שמים; ויכול בידי אדם? תלמוד לומר: "מות יומת המכה רוצח הוא" (במ' לה, טז) - על רציחתו אתה הורגו, ואי אתה הורגו על רציחת שורו (ראה כתובות לז,ב).

שמות משפטים כא,כב:

[כב] וְכִי-יִנְצְוּ אַנְשִׁים וְנִנְפוּ אִשָּׁה תְּרַה וְיִצְאוּ יְלֵדֶיהָ וְלֹא יִהְיֶה אִסּוֹן עֲנֹשׁ יַעֲנֹשׁ פְּאֵשֶׁר יִשִּׁית עָלָיו בְּעַל הָאִשָּׁה וְנָתַן בְּפִלְלִים:

ב"ה טוב טעם ודעת למדני (טטור"ל) כי במצוותך האמנותי – תהלים קי"ט, שם: טעמי המקרא בהלכה ובאגדה, התשע"ו
הפצית השערות; אהיה, סלוק – סוף-פסוק – מגביל; מונח – רבוי; מהפך פשטא – מוציא מפשט; מרכא = מאריך, רבוי; דרגא – מצרף; תביר – מחלק, ממעט, לא ממש; טפא – שנוי משמעות, רבוי מתפשט; מרכא טפא – יתור
לרבות, מכל מקום; דרגא תביר טפא – קבוצה עם הלכה שוה לפרישה; מרכא תביר טפא – קבוצה שההלכה חלה רק על חלק מפרטיה; מקף – רב-מצב של המושגים, בד"כ מצב
אחד נדרש; פסק ו – סדור שנחלק, השלם והחלק נדרשים; זקא סגול – מוסף מהענין על הענין או גורע ממנו; פשטא – פשוט, 1; זקא-קטן – 2; זקא-גדול – 3; רביע – 4; ... זקא-קטן ... זקא-קטן בהצ' פסוק – הקש; השלישיה:
(קפא – סדר קרימות; אולא = גרש = גרש"ם – יוצא מהענין; קפא ואולא – מלמד) דרוש בפסוק בכעין "ג מדות דר' ישמעאל; תלישא-קטנה – תרסא – דרוש בפסוק שער, מחיצה; תלישא-גדולה = תלישא – דרוש בפסוק ולפניו
שער, מחיצה; פז – דרוש מהפסוק רעיון לנושא אחר בהלכה;

וְנִגְפוּ – קדמא אזלא בתיבה אחת, בעושים תלוי המעשה הנזק. כאן שוויון באחריות לגרימת נזק לכן עקרונית שוויון בתשלומים. בשקלא
וטריא הרמב"ם מסייג ופוסק שמי שלא התכווין בחבלה פטור מתשלום הבושת. וכן פוסק השו"ע בסי' תכ"א, ובסי' ת"י פוסק שעקרונית כל
מזיק משלם חלקן ויש מחלוקת אם אחד ברח או העני האם לגבות התשלום שהוא חייב מחבירו בנוסף על חלקו. גם צריך להיות ספק ע"י
מי נגמר ההזיק, ויש עוד סייגים כגון שהם ברי חיוב (שאינם קטן, חרש, ושוטה).

אור החיים וְנִגְפוּ – וגו', אמר לשון רבים, לומר שאם שניהם נפלו עליה, ונגפוה, משלשין ביניהם, וכמו שכתב רמב"ם בפרק א'
מהלכות חובל ומזיק:

אשה הרה, פירוש המצויה שם בידיעתם, אבל אם באה ועמדה בגבולם, ונגפוה בלא ידיעה פטורים מכלום, מדין שכתוב
בירושלמי ופסקו רמב"ם בפרק א מהלכות חובל ומזיק (הלכה יא) וז"ל אם היה אחד ישן ובא אחד ושכב בצדו הרי זה פטור הישן
גם מהנזק כי זה אונס מיקרי:

טט – אם הייתה שם קודם לקטטה אז הם חייבין. אם הכניסה עצמה למקום הסכנה ונגפוה בלא ידיעה פטורים מכלום, אבל אם ידעו
חייבין.

שמות משפטים כא, לה:

וְכִי-יִנְחַף שׁוֹר-אִישׁ אֶת-שׁוֹר רֵעֵהוּ נִמְתְּ

וּמִכְרוּ אֶת-הַשׁוֹר הַחַי וְחִצֵּי אֶת-כַּסְפוֹ וְגַם אֶת-הַמֶּת יִחְצִיזוּ:

רש"י שור איש - שור של איש, ומכרו את השור החי - בשוין הכתוב מדבר (ב"ק לד, א): שור שוה מאתים שהמית שור שוה מאתים,
בין שהנבילה שוה הרבה בין שהיא שוה מעט, כשנוטל זה חצי החי וחצי המת וזה חצי החי וחצי המת, נמצא כל אחד מפסיד חצי נזק
שהזיקה המתה; וגו'

וּמִכְרוּ – קדמא אזלא בתיבה אחת, שוויון בין השוורים, ע"פ רש"י בשוין הכתוב מדבר (ב"ק לד, א) לכתחילה השור המזיק היה שוה
לשור הניזק ולכן, ... **כשנוטל זה חצי החי וחצי המת וזה חצי החי וחצי המת**, נמצא כל אחד מפסיד חצי נזק שהזיקה המתה;

וּמִכְרוּ – קדמא אזלא בתיבה אחת, בעושה תלוי המעשה כאן המעשה הוא תשלום הנזק, ע"פ **בבלי בבא קמא יח** בשור תם שנגח משלם
חצי נזק מגופו בלבד ולא מן העליה, כלומר אם חצי הנזק גדול משווי השור או כל בעל חי אחר שהזיק באופן שאין זה דרכו להזיק כמו בפה
ורגל, משלם בעל השור רק עד שווי השור המזיק

שמות משפטים כא, לב:

אם-עֶבֶד יִגַח הַשׁוֹר אוֹ אִמָּה

כִּסְפוֹ שְׁלֵשִׁים שֶׁקֶלִים יִתֵּן לְאֹדֹנָיו וְהַשׁוֹר יִסְקַל: ס

אם-עֶבֶד – תביר, ממעט או מחלק שלא מדובר בכל עבד או אמה, ולא מדובר בכל נגיחה

יִגַח הַשׁוֹר – מרכא טפא – יתור לרבות על השור הנגח שבו החלו הכתובים ב-(כא, כט) את השור התם שלא הוזכר דינו אם נגח עבד
ואמה. ונדרש כך: **הַשׁוֹר** – טפחא בתפקיד כפותח טפח להתאפיין ע"י **אוֹ אִמָּה** – מונח אתנה, ללמד לרבות על השור המועד את השור
התם שהוא כעין הנקבה חלש במובן שעדיין אין לו חזקת מועד.

כִּסְפוֹ – מונח פסק (מונח לגרמיה) אחרי אתנה, אפשר שזה בטוי למידה סדור שנחלק. בקריאה עם פסק כאילו כתוב:

אם-עֶבֶד ... אוֹ אִמָּה כִּסְפוֹ – אתנה, מונח פסק, שור תם שנגח ללא כוונה לעבד או האמה והמיתו, בקריאה עם פסק משמעה ע"פ
הרמב"ם כסף אבל לא של קנס, אלא כסף בשווי של חצי משווי העבד או האמה **(רמב"ם פ"י ה"י מהלכות נזקי ממון)**.

אם-עֶבֶד ... אוֹ אִמָּה כִּסְפוֹ – אתנה, מונח פסק, שור מועד אע"פ שהעבד או האמה היו שווים רק דינר הקנס יהיה 30 שקל.

קריאה ללא פסק כאילו כתוב **אם-עֶבֶד ... אוֹ אִמָּה כִּסְפוֹ שְׁלֵשִׁים שֶׁקֶלִים** מצבים של תשלום ושוויון או של אי תשלום:
שְׁלֵשִׁים שֶׁקֶלִים – מונח רביעי, לפחות ארבע דרשות: (א) השור התכוין לאדם והמיתו ולא שהתכוין להרוג בהמה **(ב"ק מגא)**; (ב) תשלום
בכסף ולא בשווה כסף **(מכילתא דרשב"י)**; (ג) תשלום בתנאי שהעבד כנעני וקיבל על עצמו שבע מצוות בני נח **(מדרש החפץ)**; (ד) מועד משלם
קנס, תם פטור או ע"פ רמב"ם משלם חצי שווי העבד או האמה; (ד) גזירת הכתוב משלם 30 שקל בין אם העבד שוה הרבה (כגון 1000
זוז), בין אם שוה מעט (1 דינר) **(משנה ב"ק פ"ד מ"ה)**; מצב במחלוקת: (ו) אם העבד משוחרר אך מעוכב או מחוסר גט שחרור, וכן חצי עבד
וחצי משוחרר, מחלוקת האם יש כסף לאדון שכבר אינו אדונו **(נטיח מ"ב)**. פסק עשוי לרמוז שניתק הקשר לאדון ואין תשלום.

יִתֵּן לְאֹדֹנָיו – פשטא זקא-קטן, פשט מילת **אדניו** משמעו אחד איש אחד אשה (מכילתא) בכל התורה אשה מושווה לאיש, אבל אם היא
אשת איש והעבד הוא נכסי מלוג הכסף לאשה. **יִתֵּן לְאֹדֹנָיו** – זקא-קטן, שני לימודים: (א) בין אדוניו קטן בין גדול **(מכילתא דרשב"י)**. (ב)
יקבלו יורשי האדון שמת, לעומת השור נסקל רק אם אדונו בר סקילה, היינו (א) חי ו-(ב) אינו טריפה. **וְהַשׁוֹר** – טפחא, מרבה המלה
והיא מופנית לגז"ש עם-(כא, כח) משם נגח והמית, לכאן נגח והמית, מכאן מועד ולא תם לשם. וצריך הגז"ש להחזירו לכללו מפני שיצא
לידון בדבר אחר **(מכילתא דרשב"י כתי"א)**, כי עבד ואמה היו בכלל איש ויצא ללמד שאדוניו מקבל 30 שקל, אז אולי השור לא יסקל, לכן
החזירו הכתוב בפירוש לכללו. **יִסְקַל** – סלוק, להגבילו לסקילה בין האדון חי בין מת ולא מיתה אחרת.

ב"ה טוב טעם ודעת למדני (טטור"ל) כי במצוותך האמנותי – תהלים קי"ט, שם: טעמי המקרא בהלכה ובאגדה, התשע"ו
 המצוות הששירות: אהנה, סלוק – סוף-ספור – מגביל; מונח – רבוי; מהפך פשטא – מוציא מפשט; מרכא = מאריך, רבוי; דרגא – מצרף; תביר – מחלק, ממעט, לא ממש; טפאא – שני משמעות, רבוי מתפשט; מרכא טפאא – יתור
 לרבות, מכל מקום; דרגא תביר טפאא – קבוצה עם הלכה שיה לפישה; מרכא תביר טפאא – קבוצה שההלכה חלה רק על חלק מפרטיה; מקף – רב-מצב של המושג, בד"כ מצב
 אחד נדרש; פסק | – סדור שנתחלק, השלם והחלק נדרשים; זקא סגול – מוסף מהענין על הענין או גורע ממנו; פשטא – פשוט, 1; זקף-קטן – 2; זקף-גדול – 3; רביע – 4; ... זקף-קטן ... זקף-קטן בהצג פסוק – הקש; השלישיה:
 (קדמא – סדר קדימות; אולא = גרש = גרש"ס – יוצא מהענין; קדמא ואולא – מלמד) דרוש בפסוק בכעין "ג' מדות דר' ישמעאל; תלישא-קטנה – תראא – דרוש בפסוק שער, מחיצה; תלישא-גדולה = תלישא – דרוש בפסוק ולפניו
 שער, מחיצה; פז – דרוש מתפסקו רעיון לנושא אחר בהלכה;

1.2 שמות משפטים כא,א

שמות משפטים כא,ב:

כִּי תִקְהַל עֲבֹד עֲבָרֵי שֵׁשׁ שָׁנִים יַעֲבֹד
 וּבְשִׁבְעַת יוֹצֵא לְחַפְשֵׁי חֲנָם:

כִּי תִקְהַל עֲבֹד עֲבָרֵי ע"פ אנשי שם - ויובל מוציא שני עבדים עבריים: הנמכר בגניבתו יוצא קודם לסיום שש שנים, וכן מוציא מי שמכר עצמו גם למעבר לשש שנים,

תורה תמימה שש שנים יַעֲבֹד - תניא, מניין לבורח שחייב להשלים ת"ל שש שנים יעבוד, יכול אפילו חלה ת"ל ובשביעית יצא (קדושין י"ז א'):

תורה תמימה הערה יח) הנה פשוט דלשון אחד דריש רבוי ומאחד מיעוט, ומשמע ליה דהלשון שש שנים יַעֲבֹד בא לרמוז על צמצום המספר דדוקא הוא, והיינו דבכל אופן ישלים מספר שש שנות עבודה ואפילו אם הפסיק באמצע, משום דאי לאו הכי הוי ליה לכתוב ועבד שש שנים וכמש"כ בפ' ראה (דב' טו,ב) וַעֲבָדָהּ שֵׁשׁ שָׁנִים. אמנם כנגד זה מורה הלשון וּבְשִׁבְעַת יוֹצֵא שבהחלט יצא בשביעית ואפילו בהפסיק באמצע,

ולכן דריש מצמצום הלשון שש שנים דאם ברח באמצע שמחויב להשלים, ובהחלט היציאה בשנת השבע (וּבְשִׁבְעַת) מרבה שאם חלה באמצע ג"כ יצא בתוך השבע, ומה דמברר בורה להשלמה וחולה ליציאה פשוט הוא משום דזה אשם בדבר וזה לא אשם. וב-ירושלמי קדושין פ"א ה"ב איתא בזה הלשון, מרבה אני את זה [הבורח] שהוא ברשותו וממעט אני את זה [החולה] שאינו ברשותו. ונראה הפי' שהבורח הפסיק ברשותו וברצונו, משא"כ החולה, ואמנם מתבאר עוד בגמרא דאם חלה ארבע שנים חייב להשלים כל ימי החולי, משום דכיון דהפסיק רוב שנות העבודה הוי כחלה כל שש ולכן חייב להשלים, יעו"ש וב-רמב"ם פ"ב ה"ד מעבדים:

שש שנים יַעֲבֹד - יעבוד אפילו לבן (קדושין י"ז ב'):

תורה תמימה הערה יט) באור הענין, דבפרשת ראה (דב' טו,ב) מבואר מעוט העבודה ליורשים דכתיב שם וַעֲבָדָהּ שֵׁשׁ שָׁנִים, ודרשין ועבדך ולא לבן וכאן מורה הלשון על רבוי העבודה ליורשים, דכן משמע הלשון שש שנים יַעֲבֹד, בכל אופן יעבוד זה הזמן אף כשמתו הבעלים, ולכן תפסין הממוצע בין הני שני ערכי היורשים לומר דכאן מרבה העבודה לבן, ובפ' ראה ממעט העבודה לבת ולשאר יורשים [אם אין לו בן], וטעם רבוי בן ומיעוט שאר יורשים פשוט הוא משום דהבן קרוב לאב יותר משאר יורשים, ועיין בסוגיא: (סיומת מלת עבדך בכנוי גוף המגביל רק אל הבעלים ואל בניו היורשים, ואילו יעבד אינו מגביל לאדם מסוים ולכן מסיק כי גם יעבד מוגבל לבעלים ולבניו היורשים)

שש שנים יַעֲבֹד - ת"ר, שש שנים שבעבד עברי - מעת לעת², דכתיב שש שנים יַעֲבֹד וּבְשִׁבְעַת, זמנין דבשביעית נמי יעבוד (א) [ערכין י"ח ב']:

תורה תמימה הערה כא) כגון נמכר בניסן וכשיגיע תשרי של שביעית עברו שש למנין עולם והוא יעבוד עד ניסן, ונראה דמדייק מדלא כתיב ובשנה השביעית יהוי משמע שנה של עולם, אבל לשון ובשביעית משמע שנה שביעית שלו, בהבנת טט בהערת תורה תמימה זו, הטעמים המפסיקים המוצגים בפסוקים המוצגים, בעלי תכונה המאפשרת לדרוש מהם סמיכות ומדרך זו"ל בהמלים הבאות בטעם מפסיק לדרשם לפנינה ולאחרונה, כמו ב-ב"מ קי"ג ב' (דב' ל"ח כז,א) בְּחֹזֶן תַּעֲמֹד וְהָאִישׁ אֲשֶׁר אֶתָּה נִשֵּׂה בּוֹ, דרשו בְּחֹזֶן תַּעֲמֹד וְהָאִישׁ, וב-מנחות נ"ה א' (וי' עז,ג) לֹא תִאָּפֵד חֲמִיץ חֲלָקִים נִתְּחִי אֶתָּה מֵאִשִּׁי, דרשו לֹא תִאָּפֵד חֲמִיץ חֲלָקִים, וב-מכות כ"ב דרשו הפסוק (דב' ל"ח כה,ג) אֲרֻבָּעִים יִכְנֹוּ גַם לְסוֹף פְּסוּק הַקּוּדֵם לוֹ (כְּדִרִי רִשְׁעוֹ בְּמִסְפָּר: אֲרֻבָּעִים יִכְנֹוּ), וכ"כ תוס' בחולין ס' ב' בפסוק דיהושע י"ג (יהושע יג,ג) ... חֲמִשָּׁתוֹ סַרְנֵי פְּלִשְׁתִּים ... וְהָעֵינִים: מִתִּימָן), וה"נ כן:

שש שנים יַעֲבֹד - יכול יצא בסוף שש ת"ל וּבְשִׁבְעַת יוֹצֵא, יכול בסוף שבע ת"ל שש שנים יַעֲבֹד, הא כיצד, עובד כל שש ויוצא בתחלת שבע²³ [ירושלמי קדושין פ"א ה"ב]:

תורה תמימה הערה כב) ונ"מ (ונפקא מינה – לומדים הבדל) בזה בשנת העבור אם כלה שנתו בסוף אדר ראשון, אם נאמר עד סוף שש יוצא מיד שהרי כלו שש שנים, אבל עכשיו שיוצא בתחלת שבע אינו יוצא עד סוף אדר שני, דאע"פ דאדר שני נוסף הוא מכל מקום שנה אינה מתחלת עד ר"ח ניסן, כ"כ בשירי קרבן ועיי"ש עוד:

וּבְשִׁבְעַת יוֹצֵא - עבד עברי קונה עצמו בשנים, דכתיב שש שנים יַעֲבֹד וּבְשִׁבְעַת יוֹצֵא לְחַפְשֵׁי חֲנָם [קדושין ט"ז א']:
 וּבְשִׁבְעַת יוֹצֵא - בשביעית של מכירה ולא בשביעית של עולם, מנ"ל, דכתיב שש שנים יַעֲבֹד וּבְשִׁבְעַת²² [ירושלמי קדושין פ"א ה"ב]:

לְחַפְשֵׁי חֲנָם - מה ת"ל חנם, לומר שאין צריך גט שחרור ואין צריך ליתן לו מעות²² [מכילתא]:

לְחַפְשֵׁי חֲנָם - אפילו חלה והוציא רבו עליו הוצאות הרבה אינו חייב לו כלום, שנאמר יוצא לחפשי חנם²² [רמב"ם פ"ב ה"ב מעבדים]:

עֲבֹד עֲבָרֵי – מונח זקף-קטן, בתפקיד המרמוז על שני עבדים עבריים

תורה תמימה בהערה יח מפרש כי המלים שש שנים מצמצמות לדווקא המספר הכתוב. אבל תבנית הטעמים שש שנים – מרכא טפאא, יתור לרבות, דברים רבים (א) שעובד גם ביום וגם בלילה (ב) עובד גם בשנת שמיטה (ג) העבד הבורח בתוך שנות עבודתו חייב להשלים לשש שנות עבודה (ד) עבד שחלה מעל שלושה שנים מעבודתו ישלים לשש שנות עבודתו (ה) יעבד גם ליורשים אם מת הקונה וראה הגבלה בהמשך יַעֲבֹד – אתנה, מגביל (א) תקופת עבודת עבד עברי הנמכר בגניבתו לשש שנות עבודה, מעת לעת, (ב) עבד שחלה עד שלושה שנים מלאות יצא בתום שש שנים (ג) מגביל העבודה לבנים יורשים בלבד ולא לבת ושאר יורשים.
 וּבְשִׁבְעַת – קדמא זקף-קטן במלה אחת, מוקדם שהוא מאוחר בענין, כי יוצא בתחילת שנה שביעית לשעבודו, מעת לעת, ולא באמצע או בסוף השביעית. ואם פגע בו יובל, יוצא קודם לסיום שש השנים.

ב"ה טוב טעם ודעת למדני (טטור"ל) כי במצוותך האמנותי – תהלים קי"ט, שם: טעמי המקרא בהלכה ובאגדה, התשע"ו
 המצוות הששירות: אחת: סלוק – סוף-פסוק – מגביל; מונח – רבוי; מהפך פשטא – מוציא מפשט; מרכא = מאריך, רבוי; דרגא – מצרף; תביר – מחלק, ממעט, לא ממש; טפא – שנוי משמעות, רבוי מתפשט; מרכא טפא – יתור
 לרבות, מכל מקום; דרגא תביר טפא – קבוצה עם הלכה שוה לפרישה; מרכא תביר טפא – קבוצה שההלכה חלה רק על חלק מפרטיה; מקף – רב-מצב של הנוטעם, בד"כ מצב
 אחד נדרש; פסוק – סודו שנחלק, השלם והחלק נדרשים; זרקא סגול – מוסף מהענין על הענין או גורע ממנו; פשטא – פשוט; 1: זקף-קטן – 2: זקף-גדול – 3: רביע – 4: ... זקף-קטן ... זקף-קטן בהצ' פסוק – הקש; השלישיה:
 (קדמא – סדר קדימות; אולא = גרש = גרש"ט – יוצא מהענין; קדמא ואולא – מלמד) דרוש בפסוק בכעין "ג מידות דר' ישמעאל; תלישא-קטנה – תרסא – דרוש בפסוק שער, מחיצה; תלישא-גדולה = תלישא – דרוש בפסוק ולפניו
 שער, מחיצה; פז – דרוש מהפסוק רעיון לנשא אחר בהלכה;

ובשבעת – קדמא זקף-קטן במלה אחת. אם נתעלם מהימצאות טעם קדמא תתקבל תבנית (אתנה) זקף-קטן המטעים תיאור ואחריו הלכה
יצא לחפשי חנם, תבנית המאפשרת לימוד אלפניו ולאחריו. מתפקיד לימוד אלפניו ולאחריו מובאות כאן דרשות אחדות:
 דרשה א:

ובשבעת יצא - עבד עברי קונה עצמו בשנים, דכתיב **שש שנים יעבד ובשבעת יצא לחפשי**^(א2) [קדושין ט"ז א']:
 אופן הדרשה כאן לוקח את הלימוד שלאחריו **יצא לחפשי** המופסק מסוף הפסוק בטעם טפחא, ומעביר אותו ללימוד אלפניו לדרוש **שש
 שנים יעבד** כעין פועל קביל ששכרו משתלם רק בהשלמת עבודתו ולסוף התקופה קונה עצמו בשנים שהתורה קבעה שהם תמורה על
 דמי גניבתו ו- **יצא לחפשי**

דרשה ב:
ובשבעת יצא - בשביעית של מכירה ולא בשביעית של עולם, מנ"ל (מגין לו), דכתיב **שש שנים יעבד ובשבעת**^(ב2) [ירושלמי
 קדושין פ"א ה"ב]:
 אופן הדרשה כאן היא סוג של סמיכות הנדרש בלימוד אלפניו, לוקח מלת **ובשבעת** ומסמיכה אלפניו והתוצאה מתארת רצף שנות עבודה
 הכולל שנת שמיטה אם נמצאת בתוך הזמן של שש שנים.

ובשבעת – פשטא זקף-קטן במלה אחת, כעין מידה מוקדם והוא מאוחר בענין, הדרשה כאן לומדת שאם שש שנים תמו בחודש אדר
 ראשון בשנת העיבור, אינו יוצא בזמן המוקדם אלא ממתין לאותו יום בחודש אדר ב' ויוצא מאוחר.
שש שנים יעבד - יכול יצא בסוף שש ת"ל **ובשבעת יצא**, יכול בסוף שבע ת"ל **שש שנים יעבד**, הא כיצד, עובד כל שש ויוצא
 בתחלת שבע^(ב2) [ירושלמי קדושין פ"א ה"ב]:
תורה תמימה הערה (ב) ונ"מ (ונפקא מינה – לומדים הבדל) בזה בשנת העבור אם כלה שנתו בסוף אדר ראשון, אם נאמר עד סוף שש
 יוצא מיד שהרי כלו שש שנים, אבל עכשיו שיוצא בתחלת שבע אינו יוצא עד סוף אדר שני, דאע"פ דאדר שני נוסף הוא מכל מקום
 שנה אינה מתחלת עד ר"ח ניסן, כ"כ בשירי קרבן ועיי"ש עוד:
ובשבעת יצא -

יצא לחפשי – מרכא טפחא, יתור לרבות, (א) **לחפשי חנם** - אפילו חלה והוציא רבו עליו הוצאות הרבה אינו חייב לו כלום, שנאמר
 יצא לחפשי חנם^(ב2) [רמב"ם פ"ב ה"ב מעבדים]:

חנם – סלוק, מגביל את חובות בעל העבד **לחפשי חנם** - מה ת"ל **חנם**, לומר שאין (בעל העבד) צריך (לתת) גט שחרור ואין (בעל
 העבד) צריך ליתן לו מעות^(ג2) [מכילתא]:
 מגביל את חובות העבד המשתחרר שאינו חייב להחזיר לבעל העבד הוצאות רפוי

שמות משפטים כא,ח:
אם-רעה בעיני אדניה אשר-לא לו יעדה והפדה לעם נכרי לא-ימשל למכרה בכנרו-בה:

שמות משפטים כא,ט:
ואם-לבנו ייערנה פמשפט הבנות יעשה-לה:
 שמות משפטים כא,י:

אם-אחרת יקח-לו שארה פסותה וענתה לא יגרע:
 שמות משפטים כא,יא:
ואם-שלש-אלה לא יעשה לה
ויצאה חנם אין פסף: ט

ע"פ רש"י - אם אחת (ו) משלש אלה לא יעשה לה ומה הן (ז) השלש ייעדנה לו או לבנו או יגרע מפדיונה ותצא וגוי ריבה לה יציאה
 על העבדים שאם קדמו סימנין קודם לשש שנים תצא חנם, שלא תשלם פדיון, ואין כסף בשש שנים או יוכל אם קדם לשש שנים.
 ע"פ שפת"ח (ו) אם מיעדה אשתו היא וצריכה גט ואם מגרע צריכה להשלים פדיון וכתוב חנם אין כסף משמע שאין תשלומים משני
 הצדדים. וגם אי אפשר לעשות יעוד לו לבנו ולגרוע בעת ובעונה אחת
 (ז) דאם מדובר על שאר כסות ועונה למה יצאה חנם צריכה גט כיון שיעדה לאשה.
אור החיים - א' מפרש באי קיום בשאר כסות ועונה יוצאה בגט חנם במובן מיד, אין כסף - גט יש בלי תשלום
 ב' ורז"ל אמרו שלש-אלה יעוד לו לבנו וגרועין כסף ויצאה חנם בסמינים ואלו מן ההלכות שנאמרו בהר סיני וסמכום.

ואם-שלש-אלה - קדמא זקף-קטן במלים מוקפות, מוקדם שהוא מאוחר בענין, כי השלש אינו על הפסוק המייד לפניו (כא,יא) **שארה
 פסותה וענתה לא יגרע** אלא לפסוק (כא,ח) **אשר-לא לו יעדה והפדה כרש"י**... יעדנה לו או לבנו או יגרע מפדיונה ותצא וזה לא
 יעדה לו ולא לבנו והיא לא היה בידה לפדות את עצמה.

טט - **ואם-שלש-אלה** - קדמא זקף-קטן - תבנית מידה ל"א מוקדם שהוא מאוחר בענין (רבי אלעזר בן רבי יוסי הגלילי). ע"פ רש"י יעוד
 לו לבנו וגרועין **פסוק ח' ט'**, ע"פ **אור החיים** אפשר לשלב ולומר **פסוק ח' יעוד לו, פסוק ט' יעוד לבנו, פסוק י' אי ספוק שאר כסות**
 ועונה, עם או בלי לקיחת אשה אחרת מחייבת להוציאה בגט. בכל אופן המידה מוקדם שהוא מאוחר בענין כי נכתב **בפסוק יא** אחרי
הפסוקים ח - י'.

ב"ה טוב טעם ודעת למדני (טטור"ל) כי במצוותך האמנותי – תהלים קי"ט, שם: טעמי המקרא בהלכה ובאגדה, התשע"ו
הפניות השערות: אחת: סלוק – סוף-ספוק – מגביל; מונח – רבוי; מהפך פשטא – מוציא פשטא; מרכא = מאריך, רבוי; דרגא – מצרף; תביר – מחלק, ממעט, לא ממש; טפאא – שנוי משמעות, רבוי ממשותף; מרכא טפאא – יתור לרבות, מכל מקום; דרגא תביר טפאא – קבוצה עם הלכה שיה לפרטיה; מרכא תביר טפאא – קבוצה שההלכה חלה רק על חלק מפרטיה; מקף – רב-מצב של המושג, בד"כ מצב אחד נדרש; סקא – סדור שנתלק, השלם והחלק נדרשים; זקא סגול – מוסף מהענין על הענין או גורע ממנו; פשטא – פשוט; 1: זקא-קטן – 2: זקא-גדול – 3: רביע – 4: ... זקא-קטן ... זקא-קטן בחצי ספוק – הקש; השלישית: (קדמא – סדר קדימות; אולא – גיש – גרש"ט – יוצא מהענין; קדמא ואולא – מלמד) דרוש בפסוק בכעין "ג מידות דר' ישמעאל; תלישא-קטנה – תרסא – דרוש בפסוק שער, מחיצה; תלישא-גדולה – תלישא – דרוש בפסוק ולפניו שער, מחיצה; פוז – דרוש מהפסוק רעיון לנושא אחר בהלכה;

לטובת הבנת הנושא ויצגו מידי פעם חלק מהטעמים שבתנ"ך (חוץ מספרי איוב, משלי, תהלים), לפי תפקידם התחבירי כעוצרים ומחברים-משרתים, ולפי ההשערות

תבנית **מרכא תביר [מרכא] טפאא** תפקיד תדיר של התבנית הוא כעין קבוצת פרטים קשורים לנושא מסוים, אשר לתחילה חלים עליהם חילוקי דינים. או על חלקם חל ענין אחר בקשר לנושא הנידון או הם לא מצטרפים ביחד לגבי הנושא או ההלכה הנידונים.

1.3 שמות משפטים כא,א

שמות משפטים כא,ב: מַכָּה אִישׁ נֶמֶת מוֹת יוֹמָת:

תורה תמימה שמות כא (יב) מַכָּה אִישׁ - אין לי אלא איש, הכה את [האשה ואת] הקטן מניין, ת"ל (פ' אמור) ואיש כי יכה כל נפש אדם אפילו קטן במשמע^(צ), אי נפש יכול אפילו נפלים וכן שמנה, ת"ל מכה איש^(צ) [סנהדרין פ"ד ב']:

הערה (צ) ר"ל יכול אפי' נפלים כגון בן תשעה וראשו אטום או שיש לו שני גבין שגם הם בכלל נפש קמ"ל מכה איש, ואיש נקרא כזה שראוי לחיות ולהיות איש, משא"כ הני לא חיי:

מַכָּה אִישׁ - מלת איש בד"כ ממעט קטן, לכן דרשו גם פסוק מפר' אמור לרבות מוכה קטן. אבל קטן הוא מיום הלידה לכן אפשר כי טעם תביר במלת **אִישׁ** ממעט מהקטן את הנפלים ואת שנולד בחודש השמיני להריון שאין לא קיום אף שיש לו נפש אדם.

מַכָּה אִישׁ - אין לי אלא איש שהכה, אשה שהכתה מניין ת"ל מכה איש מכל מקום^(צ), יכול אפילו קטן שהכה חייב ת"ל (פ' אמור) ואיש כי יכה^(צ) [מכילתא]:

כלל בתורה שבע"פ פועל בלשון זכר מרבה אשה ובמקום שכתב איש – דווקא איש, ולכן צריך לימוד לרבות גם אשה (כגון עוד פסוק עם פועל, או רבוי באופן אחר) (תוספות בבלי סוכה כח,ב),

ת"ת הערה (צה) זה הובא בפירש"י כאן, ותמה הרא"מ היכן מצינו חיוב לקטן דאצטריך הכא למעט, ועיין מש"כ בזה. ולי נראה דלכן צריך כאן למעט משום דבשאר ענינים שבפרשה בענינים כאלה כתיב מפורש איש, כמו וכי יוד איש, וכי ירבוני אנשים, וכי יכה איש, כי יבער איש, וכן בפ' אמור ועוד, משא"כ הכא כתיב סתמא מכה הו"א אפילו קטן. וטעם הדבר דהו"א לחייב גם קטן נראה ע"פ מש"כ הרמב"ם בפ"ד ה"ח מרוצח גבי הא דקיי"ל בהורג נפש ואין שם עדים כשרים דמכניסין אותו לכיפה עד שימות, וכתב בטעם הדבר, דאע"פ דיש עבירות חמורות כשפיכות דמים כמו עבודת כוכבים וגל"ע בכ"ז אין עושין כזה רק בשפיכות דמים משום דיש בזה השחתת והריסת ישובו של עולם, ומהאי טעמא אמרו חז"ל בסנהדרין ע"א א' בן סורר ומורה אף על פי שהוא קטן נהרג משום דסופו ללסטם את הבריות [דב' תצא כא,כ - כא] (טט) – אפשר רוצה לומר סמוך לקטן, כי תקופת בסו"מ היא מיום י"ג שנה ויום אחד ועד י"ג שנה ושלושה חודשים והוא כבר גדול, ולפי"ז הו"א כאן דגם קטן נהרג, לכן אצטריך למעוטי, וטעם המיעוט מה שבאמת אינו דומה לבן סורר ומורה י"ל משום דשאני בן סו"מ כדמפרש התם בגמרא, דכיון דמתרגל במאכלים טובים שוב לא יוכל בגדלותו להמנע מזה ויבא ללסטם את הבריות, משא"כ הכא דעבר עבירה והרג י"ל דלכשיתגדל תתגבר דעתו להמנע ממת אכזריות, ודו"ק:

הוא אימא כי מכה ומת ירבה קטן ככתב הרמב"ם בפ"ד ה"ח מרוצח שהורגים ההורג משום דיש בזה (מעשה ההריגה) השחתת והריסת ישובו של עולם, ומה שהת"ל מביא ענין בן סורר ומורה שהוא כבר גדול אבל סמוך לקטן זה ללמד שבסו"מ מתרגל למאכלות טובים ולא יתקן דרכיו לכן הורגים אותו ובאה דרשת הכתוב וממעט את הקטן שהמית מפני דלכשיתגדל תתגבר דעתו להמנע ממת אכזריות.

מוֹת – מרכא, רבוי, אפשר כי בא לרבות על המומתים ע"פ עדים והתראה את ההורג נפש ואין שם עדים כשרים דמכניסין אותו לכיפה עד שימות (הרמב"ם בפ"ד ה"ח מרוצח), **יוֹמָת –** סלוק, מגביל המתה רק לגדול וממעט את הקטן שהכה.

מַכָּה אִישׁ נֶמֶת - מלמד שאינו חייב עד שתצא נפשו, לאפוקי אם סטרו סטירה^(צ) [שם]:

ת"ת הערה (צו) ר"ל אם ע"י סטירה זו מת אח"כ אינו חייב מיתה, משום דבעינן שע"י הכאה זו תצא כל נפשו, וכאן איירי אם מקודם הכוהו אנשים אחרים ונחלש כ"כ עד שע"י סטירה זו מת, וזה הוי כמ"ש בסנהדרין ע"ח א' הכוהו עשרה בני אדם בעשרה מקלות ומת פטורין דכתיב (פ' אמור) ואיש כי יכה כל נפש אדם עד דאיכא כל נפש, וה"נ ע"י סטירה בסתם אין יציאת כל נפש: **מַכָּה אִישׁ נֶמֶת –** מרכא תביר טפאא, כעין קבוצת פרטים קשורים לנושא המכה, שחלים עליהם חילוקי דינים. כ- **ת"ת הערה (צו)**

דָּרַךְ נוֹסֶפֶת בְּדִרְשַׁת מוֹת יוֹמָת

מוֹת – מרכא (=מאריך), אפשר שכאן דורש רבוי זמן, שאם לא מת מיד אינו חייב מיתה, וכן רבוי מכים לפני מכת היחיד אינו חייב מיתה. **יוֹמָת –** סלוק מגביל, זה כאשר המכה ראויה להמית בפני עצמה לאפוקי אם הכהו בסטירה אחרי הכאות אחרות ע"י אנשים אחרים. ראה במד' מסעי ואם באבן יד הכהו וכד' – טעם תרסא המרמז לאומדן בי"ד.

שמות משפטים כא,טו: ס וּמַכָּה אָבִיו וְאִמּוֹ מוֹת יוֹמָת: ס

רש"י (טו) וּמַכָּה אָבִיו וְאִמּוֹ לפי שלמדנו על החובל בחבירו שהוא בתשלומין ולא במיתה, הוצרך לומר על החובל באביו שהוא במיתה; ואינו חייב אלא בהכאה שיש בו חבורה (ראה **סנה' פה,ב**). **אָבִיו וְאִמּוֹ** או זה או זה. **מוֹת יוֹמָת** כחנק (ראה **סנה' פה,ב**).

תורה תמימה (א) וּמַכָּה אָבִיו וְאִמּוֹ - המכה אביו ואמו אינו חייב עד שיעשה בהם חבורה, דאמר קרא (פ' אמור כד, כא) מכה אדם ומכה בהמה, מה מכה בהמה עד דעביד בה חבורה דכתיב בה נפש^(ט) אף מכה אדם עד דעביד ביה חבורה, ומה מכה בהמה לרפואה פטור אף מכה אדם לרפואה פטור^(ט) [סנהדרין פ"ד ב']:

וּמַכָּה אָבִיו וְאִמּוֹ - המכה אביו ואמו אינו חייב אלא מחיים^(כב) [שם פ"ה ב']:

(כא,טו) וּמַכָּה אָבִיו וְאִמּוֹ – מרכא תביר טפאא – קבוצת פרטים קשורים לנושא הכאה שחלוקים ביניהם לגבי **מוֹת יוֹמָת**. אפשר כי תבנית הטעמים מרכא תביר טפאא מרמזת לחפש בתורה פסוקים של הכאה כמו מכה בהמה ובנפש שלה – היינו דמה, כדי להסיק ממנה למכה אביו ואמו מתי חייב ומתי פטור.

כאשר (א) הכאה מחיים (ב) הכאה העושה חבורה גלויה או צרורה וכל זה בתנאי הכללי שהדבר בעדים והתראה אז חל **מוֹת יוֹמָת**. אבל הכאה לשם **רְפוּאָה** או לאחר מיתה פטורה מ- **מוֹת יוֹמָת**.

הרחבה בענין מכה מחיים עיין ב-**רש"י (ו' אמר כד, כא) וּמַכָּה בְּהֵמָה יִשְׁלַמְנָהּ** – למעלה (ו' אמר כד, כח) דבר בהורג בהמה וכאן דבר בעושה בה חבורה. (ו' אמר כד, כא) **וּמַכָּה אָדָם יוֹמָת** – אפילו לא הרגו אלא עשה בו חבורה שלא נאמר כאן נפש ובמכה אביו ואמו דבר הכתוב (אע"פ שכתב אדם סתם) ובא להקישו למכה בהמה מה מכה בהמה מחיים אף מכה אביו ואמו מחיים פרט למכה לאחר מיתה לפי שמצינו שהמקללו לאחר מיתה חייב הוצרך לומר במכה שפטור. ומה בבהמה בחבלה שאם אין חבלה אין תשלומין אף מכה אביו

ב"ה טוב טעם ודעת למדני (טטור"ל) כי במצוותך האמנותי – תהלים קי"ט, ט: שם; טעמי המקרא בהלכה ובאגדה, התשע"ו
 המצוות הששורות: אהיה, סלוק = סוף-פסוק – מגביל; מונח – רבוי; מהפך פשטא – מוציא מפשט; מרכא = מאריך, רבוי; דרגא – מצרף; תביר – מחלק, ממעט, לא ממש; טפא – שנוי משמעות, רבוי מתפשט; מרכא טפא – יתור
 לרבות, מכל מקום; דרגא תביר טפא – קבוצה עם הלכה שיה לפיטיה; מרכא תביר טפא – קבוצה שההלכה הלה רק על חלק מפרטיה; מקף – רב-מצב של הנושעם, בד"כ מצב
 אחד נדרש; פסק ו – סדור שנחלק, השלם והחלק נדרשים; זקא סגול – מוסף מהענין על הענין או גורע ממנו; פשטא – פשוט, 1; זקא-קטן – 2; זקא-גדול – 3; רביע – 4; ... זקא-קטן ... זקא-קטן בחצי פסוק – הקש; השלישיה:
 (קפא) – סדר קריאת; אולא = גרש = גרש"ט; יוצא מהענין; קפא ואולא – (מלמד) דרוש בפסוק כענין י"ג מידות דר' ישמעאל; תלישא-קטנה = תראא – דרוש בפסוק שער, מחיצה; תלישא-גדולה = תלישא – דרוש בפסוק ולפניו
 שער, מחיצה; פוז – דרוש מהפסוק רעיון לנישא אחר בהלכה;

ואמו אינו חייב עד שיעשה בהם חבורה. (סנהדרין פד, ב). ולא מצינו מהלך כזה בגמרא, רש"י ב- (בבלי סנה' פה, ב) פ' המכה לאחר מיתה פטור וחבורה ליכא. כלומר מצינו שכיוון שדורשים שצריך הכאה עם חבורה ולאחר מיתה אין חבורה.
שפת"ח ב- (שמ' מש' כא, טו) מפרש (י' אמר כד, כא) **וּמִכָּה בְּהִמָּה יִשְׁלַמְנָה וּמִכָּה אֶתְּךָ יוּמַת**: טעם סלוק במלת **יוּמַת** מגביל עונש המיתה למכה אביו או אמו בלבד. אמנם ממכה בהמה למדנו למכה אדם שזה מחיים, אבל ענין של תשלום נזיקין על הכאת בהמה אינו מלמד על הכאת סתם אדם לתשלום נזיקין.
 עיון ב- (י' אמר כד, כא) **וּמִכָּה בְּהִמָּה** – מרכא טפא, יתור לרבות **יִשְׁלַמְנָה** – אתנה, מגביל תשלום הנזיקין רק כאשר חבל בה – עשה חבורה.

הרחבה בענין מכה לרפואה (בלי תבניות טעמים).
תורה תמימה ויקרא כד (י' אמר כד, כא) וּמִכָּה אֶתְּךָ – מכה אדם ומכה בהמה, מקיש מכה אדם למכה בהמה, מה מכה בהמה עד דעביד בה חבורה שהרי כתיב בה (י' אמר כד, יח) **וּמִכָּה נִפְשֵׁי-בְּהֵמָה**⁽¹⁾ אף מכה אדם עד דעביד ביה חבורה⁽²⁾ (שם פ"ד ב' ב):
תורה תמימה הערה נו ונפש משמע דם דהוי חבורה:
וּמִכָּה אֶתְּךָ – מכה אדם ומכה בהמה, מקיש מכה אדם למכה בהמה, מה מכה בהמה לרפואה פטור אף מכה אדם לרפואה פטור⁽³⁾ (סנהדרין פ"ד ב' ב):

תורה תמימה הערה נח כגון המקיז דם אף על פי שעושה חבורה, ובגמרא מסיק דמותר לבן להקיז דם לאביו לרפואתו בדליכא אחר, אף על פי דחייב מיתה על עושה חבורה באביו.
 מהלך ראשון של בבלי סנה' פד, ב להקיש ממכה בהמה למכה אדם על עושה חבורה. הגמרא שואלת הרי אין זה נכון שמכה בהמה חייב רק בעושה בה חבורה, כי מסברא, אם הזיקה, חייב בתשלום נזק (אולי גם מפסוק (י' אמר כד, כא) **וּמִכָּה בְּהִמָּה יִשְׁלַמְנָה**). מסקנת הגמרא שחבורה באדם לומדים במידה "באם אינו ענין" לבהמה תנהו לאדם, ולכן הפסוק (י' אמר כד, יח) **וּמִכָּה נִפְשֵׁי-בְּהִמָּה יִשְׁלַמְנָה** אינו על הבהמה כי בהמה גם בלי חבורה חייב, אז אם אינו ענין לבהמה תנהו לאדם. לכן דרך לימוד בהיקש במהלך הראשון של הגמרא מתפנה ובאה ללמד על רפואה.

תורה תמימה (י' אמר כד, כא) וּמִכָּה אֶתְּךָ יוּמַת – מה תלמוד לומר, לפי שנאמר (פ' משפטים) מכה אביו ואמו מות יומת, יכול לא יהיה חייב עד שיכה שניהם כאחד, ת"ל **וּמִכָּה אֶתְּךָ** – אפילו אחד מהם⁽⁴⁾ (שם): (כהסבר ת"ת (שמ' מש' כא, טו) הערה קכ שמדובר בהורי המכה)

תורה תמימה הערה ס נראה באור דרשה זו, כי סתם לשון הכאה אינו מורה על הכאת מיתה רק על הכאת חבורה ופצע או חבלה וכדומה, וא"כ קשה מה דכתיב ומכה אדם יומת, איך ס"ד דעל חבלה יומת, [ואף דגם לעיל בפ' י"ז כתיב ואיש כי יכה כל נפש אדם מות יומת, אך שאני התם דכתיב נפש אדם דזה משמע שהרגו בנפש דהיינו שהמית אותו], ועל זה דריש שבא לרמוז כאן ענין **מכה אביו ואמו** שעל הכאתם חייב מיתה, ואף דכבר כתיב בפ' משפטים ומכה אביו ואמו מות יומת, אך אי מהתם הו"א דדוקא אם הכה שניהם אז חייב מיתה ולא אחד, קמ"ל הכא בלשון **אֶתְּךָ**, דגם אם הכה אחד יומת:
 בבלי סנה' פד, ב מביא ראייה מהכתוב (י' אמר כד, כא) **וּמִכָּה אֶתְּךָ** בלשון יחיד, כי כמו בכל אדם לעצמו כך לגבי אביו ואמו כל אחד לעצמו, וע"פ **תורה תמימה** מפסוק (שמ' מש' כא, טו) **וּמִכָּה אֶתְּךָ יוּמַת** הוה אמינא שרק אם יכה שניהם יתחייב במיתה. אבל אפשר כי לכך רומז טעם תביר במלת **אֶתְּךָ** בתפקיד מחלק שעל כל אחד מהם לעצמו יהיה חייב וכפי' **רש"י** או זה או זה.

תוספת על הכאת אביו או אמו כל אחד לעצמו
 ע"פ **בבלי מסכת מכות טז, א** במכה ומקלל ספק אביו לתשעה וספק אביו לשבעה, שני גופים בבת אחת יהיה חייב בגלל שכאן שניהם נוכחים ובודאי אחד מהם אביו. אבל אם מכה או מקלל רק אחד מהם לא יהיה חייב כי כל אחד מהם ספק אביו. אם היה כתוב ומכה בתביר ואביו ואמו במרכא טפא אז לא היה חייב עד שיכה שניהם בבת אחת.

סיום הפסוק (שמ' מש' כא, טו) **מוֹת יוּמַת** – מרכא סלוק. נברר תחילה תפקיד הסלוק.
יוּמַת – סלוק, מגביל כפי' **תורה תמימה מות יומת** – המכה אביו ואמו מיתתו בחנק, דכתיב מות יומת וכל מיתה האמורה בתורה סתם אינה אלא חנק⁽⁵⁾ [סנהדרין פ"ד ב' ב]:
תורה תמימה הערה קכג טעם כלל זה מבואר בסנהדרין נ"ב ב' דילפינן מיתה בידי אדם ממיתה בידי שמים מה מיתה בידי שמים הוי מיתה שאין בה רושם בגוף אף מיתה סתם שבידי אדם הוי מיתה שאין בה רושם בגוף, ומיתה כזו היא רק חנק, ועיין מש"כ בסמוך פסוק י"ז אות קל"ג:

השוואת משמעות (שמ' מש' כא, טו) **מוֹת יוּמַת** במכה הוריו לעומת (שמ' מש' כא, יז) **מוֹת יוּמַת** במקלל הוריו (אותה תבנית טעמים, מרכא סלוק)
מוֹת – מרכא מרבה, אם אי אפשר להרגו במיתה הראויה לו (כאן במיתת חנק) אז המיתה בכל דרך שאפשר (זה עשוי להלמד מהכפל **מוֹת יוּמַת**). המכה אחד מהוריו בשגגה אינו חייב בתשלומים כי חייבי מיתות שוגגין אינם משלמים ממון לפי הכלל כי קים ליה בדרכה מיניה.
 (שמ' מש' כא, יז) **וּמִקְלַל אָבִיו וְאִמּוֹ מוֹת** – מרכא **יוּמַת**: ס – סלוק, מגביל מיתת סקילה מבין המיתות האמורות בשמות משפטים כא, טו – יז, רק למקלל הוריו בשם ה' משום השוואת קללת הוריו לקללת א-לקיו. וזה אע"פ שקללה אין בה מעשה רק דיבור ואילו המכה שהוא גרוע ממקלל, כי יש בו מעשה, בכל זאת נידון בחנק הנחשב כמיתה הקלה מסקילה (**ת"ת הערה קלג**). ולפי ההסבר כי המכה נידון במיתת חנק שאינה משאירה רושם בגוף המומת, יש לומר כי הסקילה משאירה רושם בגוף לתקן על שימוש לרעה בדיבור.
מוֹת – מרכא, רבוי (א) שאם אי אפשר לסקלו, מכל מקום ימיתוהו במיתה אחרת, אבל זה כבר נלמד לעיל. (ב) בסקילה יש עד שלושה שלכי המתה ואחריה לשתי עבירות גם תליה כנלמד ב-**משנה מסכת סנהדרין פ"ו מ"ד** בית הסקילה היה גבוה שתי קומות אחד מן העדים דוחפו על מתניו נהפך על לבו הופכו על מתניו אם מת בה יצא ואם לאו השני נוטל את האבן ונותנה על לבו אם מת בה יצא ואם לאו רגמיתו בכל ישראל שנאמר (דברים י"ז) יד העדים תהיה בו בראשונה להמיתו ויד כל העם באחרונה [ה] כל הנסקלין נתלין דברי רבי אליעזר וחכמים אומרים אינו נתלה אלא המגדף והעובד ע"ז וגו'

ב"ה טוב טעם ודעת למדני (טטור"ל) כי במצוותך האמנותי – תהלים קי"ט, שם: טעמי המקרא בהלכה ובאגדה, התשע"ו
הפניות השערות: אחת: סלוק – סוף-ספוק – מגביל; מונח – רבו; מהפך פשטא – מוציא מפשט; מרא – מאריך, רבו; דוגא – מצרף; תבר – מחלק, ממעט, לא ממש; ספא – שנו משמעות, רבו ממש; מרא ספא – יתור לרבות, מכל מקום; דוגא תבר ספא – קבוצה עם הלכה שיה לפרטיה; מרא תבר ספא – קבוצה שההלכה חלה רק על חלק מפרטיה; מקף – רב-מצב של המושג, ב"כ מצב אחד נרש; סס ו – סדר שנתקל, השלם והחלק נדרשים; זקא סגול – מוסף מהענין על הענין או גורע ממנו; פשטא – פשוט; 1: זקא-קטן – 2: זקא-גדול – 3: רביע – 4: ... זקא-קטן ... זקא-קטן בחצי ספוק – הקש; השלישית: (קדמא – סדר קדמות; אולא = גרש = גרש"ט – יוצא מהענין; קדמא ואולא – מלמד) דרוש בפסוק כענין "ג מידות דר" ישמעאל; תלישא-קטנה = תראא – דרוש בפסוק שער, מחיצה; תלישא-גדולה = תלישא – דרוש בפסוק ולפניו שער, מחיצה; פוז – דרוש מהפסוק רעיון לנושא אחר בהלכה;

לטובת הבנת הנושא יוצגו מידי פעם חלק מהטעמים שבתנ"ך (חוץ מספרי איוב, משלי, תהלים), לפי תפקידיהם לפי ההשערות.

1.4 שמות משפטים כא,ה

שמות משפטים כא,ה – ו: [ה] ואם אמר העבד אהבתי את אדוני את אשתי ואת בני לא אצא חפשי:

[ו] והנישו אדניו אל-האלהים והנישו אל-התלות או אל-המזונה ורצע אדניו את-אזנו במרצע ועבדו לעלם: ס

רש"י (ו) אל-האלהים – לבית דין, צריך שימלך במוכרו (שפת"ח פ) שמכרוהו לו (ראה מכיל' משפטים נזיקין ב).

שפת"ח פ – ואפילו למ"ד מוכר עצמו אף הוא נרצע אפ"ה (אפילו-הכי, ה)קרא ד-והנישו וגו' (עוסק) במכרוהו ב"ד קמיירי וגו' (ולא

במוכר עצמו) דהא קרא (כא,ב) כי תקנה לכולה עלמא במכרוהו ב"ד קמיירי. והמסקנה כי אדון של ע"ע שמכר עצמו לא נמלך בב"ד אם

לרצונו אותו. אם אסור לרצונו אותו אז משחררו. ולדעת רבי אלעזר המוכר עצמו נרצע (בלי להמלך בב"ד) ילפינן בגזירה שוה דשכיר

שכיר (בבלי קידושין יד,ב יליף (דברים טו) שכיר (ויקרא בהר כה,מ) שכיר.), וטעם הרציעה באזון במוכר עצמו משום כי לי בני

ישראל וגו' (רא"מ)

הבדלים בהלכות של עבד עברי שמכרוהו בית דין בין נרצע ובין לא נרצע, לעומת המוכר עצמו לעבד עברי

ויקרא בהר כה: [לט] וקיימוף אתיה עמף ונקפריגף לא-תעבד פו עבדת עבד: [מ] פשקיר פתושב והנה עמף עד-שנת היבל יעבד עמף:

וקיימוף – מקף בתפקיד רב-מצב על אדם חסר אמצעי תשלום. הפשט עוסק ב-(x) המוכר עצמו לע"ע, וטעם מקף מרבה (ב) הנמכר בגבולות בב"ד

וקיימוף אתיה עמף – מרא תבר ספא, כעין קבוצת פרטים הקשורים לנושא שחרור ע"ע, והשונים בהלכותיהם בקשר לנושא

בבלי קידושין יד,ב ... דתניא: המוכר עצמו - נמכר לשו ויתר על שש, מכרוהו ב"ד - אינו נמכר אלא לשש; המוכר עצמו - אינו

נרצע, מכרוהו ב"ד - נרצע; מוכר עצמו - אין מעניקים לו, מכרוהו ב"ד - מעניקים לו; המוכר עצמו - אין רבו מוסר לו שפחה

כנענית, מכרוהו ב"ד - רבו מוסר לו שפחה כנענית; רבי אלעזר אומר: זה וזה אינו נמכר אלא לשש, זה וזה נרצע, וזה וזה מעניקים

לו, וזה וזה רבו מוסר לו שפחה כנענית.

אל-האלהים – מכלתא משפטים נזיקין ב (אדון הע"ע) צריך שימלך במוכרו (בית דין) שמכרוהו לו,

אל-האלהים – מקף בתפקיד רב-מצב בהחלטת בית הדין: (א) אפשר לרצונו (ב) אי אפשר לרצונו

אל-האלהים – מונח זקא-קטן במלה אחת – כעין מידה ריבה ריבה הכל, מרבה כל בית דין של שלושה, לא רק בית הדין שבו נמכר.

רמב"ם פרנקל מפתח לב"ד של שלושה. משמע דלא דוקא לפני אותם הדיינים שמכרוהו, ואף על גב דטעמא כדי שימלך במוכרו, כל

ב"ד נקרא מוכרו (ספר קנין פירות).

רמב"ם הלכות עבדים פ"ב,ה"א היתה לעבד שפחה כנענית ולו ממנה בנים ולרבו אין אשה ובנים אינו נרצע שנאמר כי אהבך ואת

ביתך, לרבו אשה ובנים ולו אין אשה ובנים אינו נרצע שנאמר אהבתי את אדוני את אשתי ואת בני, הוא אוהב את רבו ורבו אינו אוהבו

אינו נרצע שנאמר כי טוב לו עמך, רבו אוהבו והוא אינו אוהב את רבו אינו נרצע שנאמר כי אהבך, הוא חולה ורבו אינו חולה אינו

נרצע שנאמר כי טוב לו עמך, רבו חולה והוא אינו חולה או שהיו שניהם חולים אינו נרצע שנאמר כי טוב לו עמך עד שיהיו שניהם בטובה.

רמב"ם הלכות עבדים פ"ג,ה"י (כא,ה) ואם אמר יאמר העבד עד שיאמר וישנה, העבד עד שיאמר כשהוא עבד אבל אם אמר אחר

שש אינו נרצע עד שיאמר וישנה בסוף שש בתחלת פרוטה אחרונה, כיצד כגון שנשאר מן היום שוה פרוטה מדמי מכירתו או יתר

מעט, אבל אם נשאר פחות משהו פרוטה הרי זה כאומר אחר שש. (לכתחילה נמכר רק אם שווי הגניבה מכליע שוויו, וצריך לחשב תקופת זמן

שלעבד זה שווה פרוטה). רש"י הירש דברים טו ... האדון יכול לדרוש ממנו רק עבודה של שכיר יום, ולפיכך יש להניח שמחיר העבד

נקבע על פי שכרו של שכיר יום העובד במשך שש שנים והנדרש לעבודה רק בשעות היום.

והנישו אדניו – לפי פשט המשנה [קדושין כא,ב] (ראה להלן תורה תמימה הערה נב) יש לעיין מה מעמדו של העבד העברי בין סיום

שש שנות העבדות ובין זמן רציעת אדונו. כיצד אדונו עד סוף שש שנים נהיה אדונו גם בשעת הגשת הסוגיה לבית הדין. ולרמב"ם אמירת

העבד גרמה להמשך הקנין.

והנישו אדניו – מהפך פשטא, מוציא מפשט הכתוב וכאשר יגיש לב"ד, ב"ד יפסוק בהתאם לנסיבות. בתנאים הבאים אין רציעה: (א) בן

יורש עבד, (ב) אדון העבד בלי אשה ובלי בנים (מכל מיני סיבות), (ג) אין לעבד עברי אשה ובנים (ד) אדונו לא אוהבו (ה) העבד לא אוהב

אדונו (ו) האדון/ואו העבד אינם בריאים (ז) בעת אמירתו להיות עבד נשאר פחות משהו פרוטה מדמי מכירתו (ח) לא חזר ואמר (ט) אמר

אחרי שש שנים.

רש"י (ו) ... אל-התלות או אל-המזונה – יכול שתהא המזונה כשירה לרצונו עליה, תלמוד לומר: (דב' ראה טו,ז) ונתתה באזנו ובדלת –

בדלת ולא במזונה; הא מה תלמוד לומר או אל-המזונה? הקיש דלת למזונה: מה מזונה מעומד, אף דלת מעומד (ראה מכיל'

משפטים נזיקין ב). (דב' ראה טו,ז) ולקחת את-המרצע ונתתה באזנו ובדלת והנה לה עבד עולם ואף לאמתה מעשה-גו:

אל-המזונה – מקף בתפקיד רב-מצב, (א) דלת קבועה במזונה, (ב) דלת בלי מזונה (רמב"ם הלכות עבדים פ"ג,ה"ט)

אל-המזונה – אתנח, מגביל למזונה העומדת בבנין, היינו מעומד, קבועה בבנין – אינה עקורה, כפסק רמב"ם ה"ע פ"ג,ה"ט, וכפ' כסף

משנה ה"ע פ"ג,ה"ט ... ומה מזונה כשהיא עומדת וכו'. בפ"ק דקידושין שם שומע אני בין עקורה בין שאינה עקורה ת"ל מזונה מה

מזונה מעומד כלומר דבלאו הכי לא מיקרי מזונה (לענינו, מזונה נקראת כך רק כשהיא קבועה מעומד בתוך בנין) אף דלת נמי מעומד:

או אל-המזונה – או – טפחה, כפותחת טפח להתאפיין מהכתוב אחריה וזהו הקשת דלת למזונה, תלמד ממזונה על מגבלותיה אל דלת עם

אותן מגבלות. כפרש"י הא מה תלמוד לומר או אל-המזונה? הקיש דלת למזונה: מה מזונה מעומד, אף דלת מעומד.

אל-התלות – מקף, בתפקיד רב-מצב (טט – א) בין דלת ומזונה של אדון (טט – ב) בין של כל אדם, (רמב"ם ה"ע פ"ג,ה"ט) רמב"ם פרנקל

מפתח בין של כל אדם – שהרי לא כתוב דלתו (ערוך השולחן הל' יובל סי' מה, אות יג)

והנישו אל-התלות או אל-המזונה – התלות – זקא-קטן שתי הלכות בשעה שעומדים לרצונו את העבד (א) העמדת העבד ע"י האדון ליד

מזונה או ליד דלת (ב) רציעה רק בדלת.

(רמב"ם הלכות עבדים פ"ג,ה"ט) ... ולא נאמר מזונה אלא שיהיה עומד בין אצל דלת בין אצל מזונה ופ"י לחם משנה שיש הלכת

העמדת העבד ע"י האדון בין במזונה ובין בדלת. ואפשר כי טעם קדמא במלת ורצע, מלמד כי יש להקדים לרציעה דברי מוסר לעבד עברי

שאו"י יתחרט, כמאמר רבי שמעון (בבלי קדושין כב,ב) ... אמר הקדוש ברוך הוא: דלת ומזונה שהיו עדים במצרים, בשעה שפסחת

על המשקוף ועל שתי המזוזות ואמרתי כי לי בני ישראל עבדים – ולא עבדים לעבדים, והוצאתים מעבדות לחירות, והלך זה וקנה

ב"ה טוב טעם ודעת למדני (טטור"ל) כי במצוותך האמנותי – תהלים קי"ט, שם: טעמי המקרא בהלכה ובאגדה, התשע"ו
המצוות השערות: אחת: סלוק – סוף-פסוק – מגביל; מונח – רבוי; מהפך פשטא – מוציא מפשט; מרכא = מאריך, רבוי; דוגא – מצרף; תביר – מחלק, ממעט, לא ממש; טפאא – שני משמעות, רבוי מתפשט; מרכא טפאא – יתור לרבות, מכל מקום; דוגא תביר טפאא – קבוצה עם הלכה שיהי לפרטיה; מרכא תביר טפאא – קבוצה שההלכה חלה רק על חלק מפרטיה; מקף – רב-מצב של המושג, בד"כ מצב אחד נדרש; פסוק 1 – סדור שחלק, השלים והחלק נדרשים; זקא סגול – מוסף מהענין על הענין או גורע ממנו; פשטא – פשוט; 1: זקא-קטן – 2: זקא-גדול – 3: רביע – 4: ... זקא-קטן ... זקא-קטן בחצי פסוק – הקש; השלישיה: (קדמא – סדר קדמות; אולא – גיש – גיש"ס – יוצא מהענין; קדמא ואולא – מלמד) דרוש בפסוק בכעין "ג' מידות דר' ישמעאל; תלישא-קטנה – תראא – דרוש בפסוק שער, מחיצה; תלישא-גדולה – תלישא – דרוש בפסוק ולפניו שער, מחיצה; פוז – דרוש מהפסוק רעיון לנישא אחר בהלכה;

אדון לעצמו - ירצע בפניהם.

רמב"ם פרנקל מפתח בין אצל דלת בין אצל מזוזה כגון שהמזוזה רחבה כמה אמות דאם לא כן כשעומד אצל המזוזה ממילא עומד אצל הדלת (בשם **ספר קנין פירות על מסכת עבדים**)

(שמ' מש' כא, 1) והגישו אדניו אל-האלהים והגישו אל-התלת או אל-המופתח ורצע אדניו את-אזנו במרצע ועבדו לעלם: ס בבלי קידושין י"ד, ב' ... מדמיצט רחמנא גבי מכרוהו ב"ד (שמ' מש' כא, 1) ורצע אדניו את-אזנו במרצע, (טט - אף-אזנו – מקף בתפקיד רב-מצב) (טט – א) אזנו שלו (של ע"ע שמכרוהו ב"ד) - (טט – ב) ולא אזנו של מוכר עצמו (למאן דאמר שמוכר עצמו לא נרצע). **רש"י (ו) ... (שמ' מש' כא, 1)** ורצע אדניו את-אזנו - הימנית. או אינו אלא השמאלית? תלמוד לומר: 'אזן' 'אזן' לגזירה שוה, שנאמר במצורה: (וי מצורה י"ד, 1) תעוד און ... הנקנית. הערה לימוד ג"ש ממצורה, שיכול להיות בכל ישראלי ולא מכהן (שמ' תצוה כ"ט, 2) כי אפשר לדחות שמדובר בכהנים, ימי מילואים, קדשים.

(שמ' מש' כא, 1) ורצע – קדמא אדניו את-אזנו במרצע – מהפך פשטא זקא-קטן, שתי דרשות, אחת היוצאת מפשוטו של מקרא, ואחת כפשוטו של מקרא. נדון תחילה בדרשה היוצאת מפשוטו של מקרא.

תורה תמימה (כא, 1) ורצע אדניו - הנרצע נקנה ברציעה, דכתיב ורצע אדוניו את אזנו במרצע ועבדו לעולם⁽²⁾ [קדושין כ"א ב']:
תורה תמימה הערה נב ברמב"ם פ"ג ה"ב מעבדים לא כתב מפורש כלשון המשנה נקנה ברציעה כמו שכתב בפסוק הקודם שנקנה בכסף אלא כתב שאם עבד שש ולא רצה לצאת הרי זה נרצע ועובד עד היובל וכו', ונראה דשינה מלשון המשנה דלא ליהוי במשמע שצריך לעשות בו קנין ממש בזה, יען כי באמת עבודתו זו שלאחר הרציעה היא רק המשך עבודה מתחילת מכירתו, כמשמעות הלשון **(כא, 1) ואם-אמר יאמר העבד וגו'**, וענין הרציעה הוא מטעם אחר, כמבואר בדרשות הבאות, שהוא ענין עונש על השתעבדותו מעצמו לעולם, ודו"ק:

מקודם דרשנו קדמא בענין של מוסר לעבד עברי, אפשר כי לענין הלכה טעם קדמא במלת **ורצע** מלמד כי עד כאן **אדניו** היה מכוון קנין כסף, וקנין זה נגמר בתום שש שנות עבודתו. היות והעבד מבקש המשך שיעבוד, יש לעיין לפי פשט המשנה מהו בזמן בין סוף שש שנים ובין הקנין היוצא דופן ברציעת האזן לעומת קנין תורני (כסף, שטר, מתנה, חליפין, משיכה, חזקה). לפי תורה תמימה הרמב"ם סבור שאין צורך לעשות בו קנין ממש, ועבודתו אחר הרציעה היא המשך עבודה מתחילת מכירתו. הרציעה היא עונש על השתעבדותו מעצמו לעולם. כלומר הקנין בא בגלל יתור העבד על חירותו, קנין שאינו כפשוטו של כל קנין תורני. אפשר כי תבנית הטעמים מהפך פשטא של **אדניו את-אזנו** מוציאה מן הפשט של המשנה שנעשה קנין חדש ומלמדת כרמב"ם שאין כאן קנין חדש אלא עונש על שרצה להמשיך בעבודתו.

רמב"ם הלכות עבדים פ"ג, ה"ט ... האדון הוא שרוצע בעצמו שנאמר ורצע אדוניו לא בנו ולא שלוחו ולא שליח ב"ד, ואין רוצעין שני עבדים כאחד שאין עושין מצות חבילות חבילות. **רמב"ם פרנקל ספר הליקוטים** בשם רדב"ז אף על גב דאין רציעה ממנין מצוות, מכל מקום מצווה הכתובה היא דכתיב **(שמ' מש' כא, 1) ורצע אדניו את-אזנו** ואפילו מצוות דרבנן אין עושין חבילות חבילות.

תורה תמימה ורצע אדניו - אדוניו ולא שלוחו⁽²⁾ [ירושלמי קדושין פ"ב ה"א]:

תורה תמימה הערה נג מדייק יתור הלשון **אדניו**, אחרי דעלי' קאי (כי כבר הזכירו קודם), סיכום דרשה **אדניו את-אזנו במרצע** – מהפך פשטא זקא-קטן, שתי דרשות, (א) כפשוטו של מקרא, מיתור מלת אדניו, שחובת הרציעה היא על האדון שהיה עד עתה ולא ע"י שליח כמו בכל קנין תורני אחר (כסף, שטר, מתנה, חליפין, משיכה, חזקה). אפשר שיש בזה גם מסר לאדון שבני ישראל עבדי ה', בקנין הראשון האדון עשה טובה לעבד כי בכך שילמו את חוב העבד על הגבנה. אפשר שמעבר לכך זה לא ממש ראוי.

(ב) יוצא מפשוטו של מקרא, היינו מוציא מן הפשט של המשנה שנעשה קנין חדש ומלמד כרמב"ם שאין כאן קנין חדש אלא עונש על שרצה להמשיך בעבודתו.

תורה תמימה במרצע - תניא, רבי אומר מרצע, מה מרצע מיוחד של מתכת אף כל דבר שהוא של מתכת⁽²⁾ [קדושין כ"א ב']:

תורה תמימה הערה נט לאפוקי מדעת ר' יוסי דאפילו בקוין ובכל דבר של עץ שרי לרצוע, ונתפרש טעמייהו בגמרא, ולפינו יתבאר אי"ה ענין זה כפי' ראה בפסוק ולקחת את המרצע, כי שם מקומו, וקיי"ל כרבי:

בבלי קידושין כא, ב ... תנו רבנן: מרצע - אין לי אלא מרצע; מנין לרבות הסול, והסירא (כלי עץ), והמחט, והמקדח, והמכתב (כלי מתכת)? ת"ל: (דב' דאה טו, 1) ונקחת - לרבות כל דבר שנקח ביד (ע"פ רש"י למעט סם שאינו נוקח מכה אדם אלא מאליו), דברי ר' יוסי בר' יהודה; רבי אומר: מה מרצע מיוחד של מתכת, אף כל של מתכת. ד"א: המרצע - (הגהת עוז והדר לא גרסינן להביא) המרצע הגדול. **(שמ' מש' כא, 1) במרצע** – זקא-קטן בתפקיד של שתיים, (א) תוצאת דרשת רבי בכלל ופרט כל של מתכת (ב) (ע"פ הגהת עוז והדר מוסיף) המרצע הגדול ... מיוחד שבמרצעין.

ולקחת את-המרצע – מונח רביע, לפחות ארבע, כדרשת ר' יוסי בר' יהודה לרבות הסול, והסירא, והמחט, והמקדח, והמכתב.

(דב' דאה טו, 1) ונקחת את-המרצע ונתתה באזנו ובדלת ותתה לה עבד עולם ואף לאמתה תעשה-בן:

ולקחת את-המרצע – מקף כרב-מצב איך דורשים (א) דרוש בכלל ופרט כרבי (ב) דרוש ברבוי ומיעוטי כר' יוסי בר' יהודה **ולקחת את-המרצע** – מקף כרב-מצב במה רוצעים, **ספרי ראה פסקא קב"ז** רבי ישמעאל אומר בשלשה מקומות הלכה עוקפת המקרא (טט – א) ... התורה אמרה **(שמ' מש' כא, 1) במרצע** (טט – ב) והלכה אמרה בכל דבר.

רמב"ם הלכות עבדים פ"ב, ה"ב אדון שמת אם הניח בן זכר הרי העבד עובד הבן עד סוף השש ...

רמב"ם הלכות עבדים פ"ג, ה"ז אף על פי שהניח בן אין הנרצע עובד את הבן מפי השמועה למדו **ועבדו** לו ולא לבנו (למרות שירשו.

טעם טפחא כמשנה משמעות) **לעלם** לעולמו של יובל, נמצאת למד שהנרצע אינו קונה את עצמו אלא ביובל וכמיתת האדון.

לעלם – סלוק מגביל העבדות של הנרצע לעולמו של יובל ולא מעבר לכך. כפי' **רש"י (ו) ... ועבדו לעלם** – עד היובל **(וי בהר כה, 1)**. או

אינו אלא לעולם כמשמעות? תלמוד לומר **(וי בהר כה, 1) ואיש אל-משפחתו תשביו** – מגיד, שחמשים שנה קרויים 'עולם'; ולא שיהא עובדו חמשים שנה, אלא עובדו עד היובל, בין סמוך בין מופלג. **(וי בהר כה, 1) [י] וקדשם את שנת החמשים שנה וקראתם דרוך בארץ לכל-ישרייה יובל הוא תתה להם ושבתם איש אל-אחוזו ואיש אל-משפחתו תשביו** :

ב"ה טוב טעם ודעת למדני (טטור"ל) כי במצוותך האמנותי – תהלים קי"ט, שם: טעמי המקרא בהלכה ובאגדה, התשע"ו
הפניות השערות: אחת: סלוק – סוף-פסוק – מגביל; מונח – רבוי; מהפך פשטא – מוציא פשטא; מרכא = מאריך, רבוי; דרגא – מצרף; תביר – מחלק, ממעט, לא ממש; טפא – שנוי משמעות, רבוי מתפשת; מרכא טפא – יתור לרבות, מכל מקום; דרגא תביר טפא – קבוצה עם הלכה שיה לפרטיה; מרכא תביר טפא – קבוצה שההלכה חלה רק על חלק מפרטיה; מקף – רב-מצב של המושגים, בד"כ מצב אחד נדרש; פסוק 1 – סדר שנתלק, השלם והחלק נדרשים; זקא סגול – מוסף מהענין על הענין או גורע ממנו; פשטא – פשוט; 1: זקא-קטן – 2: זקא-גדול – 3: רביע – 4: ... זקא-קטן ... זקא-קטן בחצי פסוק – הקש; השלישיה: (קדמא – סדר קדימות; אולא = גרש = גרש"ט – יוצא מהענין; קדמא ואולא – מלמד) דרוש בפסוק בכעין "ג ימדות דר' ישמעאל; תלישא-קטנה – תרסא – דרוש בפסוק שער, מחיצה; תלישא-גדולה = תלישא – דרוש בפסוק ולפניו שער, מחיצה; פז – דרוש מהפסוק רעיון לנושא אחר בהלכה;

1.5 שמות משפטים כא,א (התשע"ה)

שמות משפטים כא,א: וַיִּגְבַּה אִישׁ וּמִקְרֹו וְנִמְצָא בְּיָדוֹ מוֹת יוֹמָת:

(דברים תצא כד, ז) פי-ימצא איש גבב גפש מאחיו מבני ישראל והתעמר-בו ומקרו ומת הגבב והוא ובערת הרע מקרבך: ס

בבלי סנהדרין פה,ב (הסברים בסוגריים ע"פ עורכי שוטנשטיין)

משנה. הגונב נפש מישראל אינו חייב עד שיכניסנו לרשותו, רבי יהודה אומר: עד שיכניסנו לרשותו וישתמש בו, שנאמר (דב' תצא כד, ז) **והתעמר-בו ומקרו**. הגונב את בנו, רבי ישמעאל בנו של רבי יוחנן בן ברוקה מחייב, וחכמים פוטרין. גבב מי שחציו עבד וחציו בן חורין - רבי יהודה מחייב, וחכמים פוטרין.

שמות משפטים כא,א: וַיִּגְבַּה אִישׁ וּמִקְרֹו וְנִמְצָא בְּיָדוֹ מוֹת יוֹמָת:

דברים כי-תצא כד, ז: כי-ימצא איש גבב גפש מאחיו מבני ישראל והתעמר-בו ומקרו

ומת הגבב והוא ובערת הרע מקרבך: ס

גמרא. ותנא קמא לא בעי עימור? - אמר רבי אחא בריה דרבא: עימור פחות משהו פרוטה איכא בינייהו:

בעי רבי ירמיה: גבבו ומכרו ישן, מהו? מכר אשה לעוברת מהו? יש דרך עימור בכך, או אין דרך עימור בכך? - ותיפוק ליה דליכא עימור כלל! - לא צריכא, ישן - דוגא עליה (נשען עליו), אשה - דאוקמא באפי זיקא (הקיימה כמגן רוח ועיבורה מגדיל את המגן), דרך עימור בכך או אין דרך עימור בכך, מאי? - תיקו.

בעזרת עורך "שוטנשטיין" פשט הכתוב: גבב איש או אשה, נמצא ברשותו של גבב, התעמר בו (=השתמש בו), מכרו ויצא מרשות הגבב ועל הכל יש עדות - מות יומת.

הכתוב (דב' תצא כד, ז) **כי-ימצא** ע"פ עדים לכן הכתוב (שמ' מש' כא,טז) **וְנִמְצָא בְּיָדוֹ** יתר לדרשה שלומדים ממנה למעט מהחיוב את המצוי תדיר. נסביר זאת בשלבים ע"פ תבנית הטעמים של (שמ' מש' כא,טז) **וּמִקְרֹו וְנִמְצָא בְּיָדוֹ** - תביר מרכא טפא, בתפקיד קבוצת פרטים הקשורה לנושא ואשר על חלק מפרטיה לא חל הנושא.

וְנִמְצָא בְּיָדוֹ - מרכא טפא כיתור לרבות על הפשט, מצבים שבהם הגבב מלהתחילה מצוי תדיר ברשות הגונב: אב הגונב בנו, רב הגונב תלמידו, אדון הגונב עבדו, ומרבה עליהם גונב עבד של אחר, גונב חצי עבד (שלא היו מצויים תדיר תחת ידו). ופרש"י מלמל (דב' תצא כד, ז) **הוא** שממעט החיוב לגבב שגונב אדם חפשי ולא גונב עבדו, וכן גונב עבד של אחר, גונב חצי עבד (ר' יהודה מחייב, חכמים פוטרין).

וּמִקְרֹו וְנִמְצָא בְּיָדוֹ - תביר מרכא טפא, כעין קבוצת פרטים הקשורים לנושא אחד, כאן עדות על גונב איש ומכרו, שההלכה שאח"כ **מוֹת יוֹמָת** לא חלה עליהם. ממעט מצבים של מי שהיה תדיר תחת ידו וגנבת עבד של אחר וחצי עבד מלהיות נידון במיתה, כנזכר לעיל.

עורך "שוטנשטיין" (פ,א,2) עד כאן דנה הגמרא בפסוקים שכתוב בהם עונש מיתה בגונב נפש. עכשו דנה הגמרא היכן כתוב האזהרה לעבירה זו: **בבלי סנהדרין פו,א** אזהרה לגונב נפש מניין? רבי יאשיה לומד מעשרת הדברות (שמ' יתרו כ"ג) **ס לא תגנב ס**, ר' יוחנן לומד מ-(ו' בהר כה,מב) **לא ימקרו ממקרת עבד**

שמות יתרו כ"ג: לא תרצח ס לא תנאף ס לא תגנב ס לא תענה ברעך עד שקר: ס

ויקרא בהר כה,מב: כִּי־עֲבָדְתָּ אֶת־יְהוָה וְהוֹצֵאתָ אֹתָם מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם לֹא־יִמְקְרוּ מִמִּקְרַת עֶבֶד:

ולא פליגי, מר (רבי יאשיה) קא חשיב לאו דגניבה (מונה את הלאו שיש על גניבה, בגנב איש ומכרו), ומר (ר' יוחנן) קא חשיב לאו דמכירה (מונה את הלאו שיש במכירה, בגנב איש ומכרו).

(דב' שפ' יט,טו) **לא־יִקְוֹם עַד אֲחָד בְּאִישׁ לְכַלְעוֹן וּלְכַל־חֲטָאתָ בְּכַל־חֲטָאתָ אֲשֶׁר יִחַטָּא עֲלֵיָו שְׁנֵי עֲדָיִם אֹו עַל־פִּי שְׁלֹשֶׁה־עֲדָיִם יִקְוֹם דָּבָר:**

בבלי סנהדרין פו,א (סוף ע' 2 בשוטנשטיין) ... איתמר, עידי גניבה ועידי מכירה בנפש שהוזמו, חזקיה אומר: אין (העדים המוזמים)

נהרגין, (פו,א,3 בשוטנשטיין) רבי יוחנן אומר: נהרגין (מדין "כאשר זמם"). חזקיה דאמר כרבי עקיבא, דאמר (דב' שפ' יט,טו) **דָּבָר** (אין

נחשבת עדות אלא עם מעידים על דבר שלם, כאן עדות על גניבת אדם ומכירתו) ולא חצי דבר (לחזקיה: כל כת מעידה רק חצי דבר. כת אחת מעידה על גניבת אדם ולא על מכירתו וזה לא מחייב את הנתבע מיתה. וכת אחת מעידה על מכירה בלי גניבה וזה לא מחייב הנתבע מיתה שיכול לטעון שהנמכר היה עבדו. ולכן אין עדותם מתקבלת לחייבו מיתה, ואם הוזמו אין נהרגים, כי נהרגין מדין "כאשר זמם" רק עדים שהיה בעדותם לחייבו מיתה, לולא הוזמו).

ורבי יוחנן אומר: כרבנן, דאמרי: (דב' שפ' יט,טו) דָּבָר - ואפילו (עדות על) חצי דבר

(הכשירה התורה עדות של תחות עדים על חלקים שונים של המעשה. אם העדות לא מוזמת היא מחייבת את הנידון (כאן במיתה). ואם מוזמת היא מחייבת את העדים (כאן במיתה מדין "כאשר זמם"). ע"פ הערה 24 (פו,א,3) בד"כ חכמים מודים ש"דבר" ממעט "חצי דבר" אבל בעדויות על גניבת נפש ועל מכירתו, כל מעשה בא בזמנו ולא ביחד, העדות על הגניבה היא "דבר" שלם כי זה מה שאפשר היה לראות באותה שעה, והעדויות על המכירה היא "דבר" שלם כי זה מה שאפשר היה לראות באותה שעה (ע"פ רשב"ם ב"ב נ"ו,ב; תוס' ב"ק ע"ב).

ע"פ הערה 25 (פו,א,3) החידוש בדעת ר' יוחנן הוא שעדי גניבה חייבים כשהוזמו, אף שלא הועילה עדותן לחייב הנידון עד שבאו עדי המכירה (ע"פ רמב"ן).

רבי יוחנן אומר: נהרגין, גניבה אתחלתא דמכירה היא.

תחילת עבירת המיתה במכירה. כי חיוב המיתה הוא על שני המעשים. גניבה ומכירה.

הגנב נפש אינו חייב מלקות על הגניבה, כי (שמ' ית' כ), "לא תגנב" הוא לאו הניתן לאזהרת בית דין לדעה זאת וממילא העדים המעידים על

הגניבה אינם יכולים לומר להלקותו באנו, שעדותם מתקבלת רק כדי להורגו, אם יעידו אח"כ עדים על המכירה. הלכן אם הוזמו - נהרגים.

ואף על פי שעדות הגניבה ועדות המכירה אינן מועילות לשום דבר כל אחת בפני עצמה, מקבלים שתי העדויות ומחייבים על פי שתיהן מיתה. כי רבי יוחנן סובר כחכמים המכשירים גם עדות שהיא "חצי דבר".

ורבי יוחנן אומר: כרבנן, דאמרי: דבר - ואפילו חצי דבר. ולכן גם עדי גניבה נהרגין אף שעשו חצי דבר, אבל זה מותנה כלהלן:

וַיִּגְבַּה - טעם קדמא רומז כי גניבת הגנב היא אתחלתא (השלב המוקדם - ההתחלה) של המכירה כמסקנת רבי יוחנן אומר: **נהרגין, גניבה**

אתחלתא דמכירה היא. ובנוסף טעם קדמא רומז על סדר קדימות בעדות כנדרש ע"י רב אסי ב-(סנה' פו,ב) כי עדי גניבה חייבים להעיד לפני

ב"ה טוב טעם ודעת למדני (טטור"ל) כי במצוותך האמנותי – תהלים קי"ט, שם: טעמי המקרא בהלכה ובאגדה, התשע"ו
המצוות השערות: אחת, סלוק – סוף-ספוק – מגביל; מונח – רבוי; מהפך פשטא – מוציא מפשט; מרכא = מאריך, רבוי; דרגא – מצרף; תביר – מחלק, ממעט, לא ממש; טפחא – שני משמעות, רבוי מתפשט; מרכא טפחא – יתור לרבות, מכל מקום; דרגא תביר טפחא – קבוצה עם הלכה שוה לפרישה; מרכא תביר טפחא – קבוצה שההלכה חלה רק על חלק מפרטיה; תביר מרכא טפחא – קבוצה שההלכה חלה על כל חלק מפרטיה; מקף – רב-מצב של המושג, בד"כ מצב אחד נדרש; פסק ו – סדור שנהלק, השלם והחלק נדרשים; זקא סגול – מוסף מהענין על הענין או גורע ממנו; פשטא – פשוט; 1; זקא-קטן – 2; זקא-גדול – 3; רביע – 4; ... זקא-קטן ... זקא-קטן בהצ' פסוק – הקש; השלישיה: (קפא) – סדר קדימות; אולא = גיש = גיש"ס – יוצא מהענין; קפא ואולא – (מלמד) דרוש בפסוק בכעין "ג מדות דר" ישמעאל; תלישא-קטנה = תראא – דרוש בפסוק שער, מחיצה; תלישא-גדולה = תלישא – דרוש בפסוק ולפניו שער, מחיצה; פז – דרוש מהפסוק רעיון לנושא אחר בהלכה;

עדי מכירה, גם כדי לחייב הנידון וגם שרק אם העידו כסדר, אם הוזמו – יהרגו, אחרת אם הוזמו לא יהרגו.

אִישׁ וּמְכָרוֹ וּנְמָצָא בְיָדוֹ – דרגא תביר מרכא טפחא, כעין קבוצת פרטים הקשורים לנושא אחד, כאן עדות על גונב איש ומכרו, שההלכה שאח"כ **קוֹת יִבְמָת** שווה לגביהם. תבנית טעמים זאת משמשת כאן בתפקיד של הצטרפות הפרטים לענין אחד, כאן צירוף של כת עדי גניבה המעידה על גניבת הנגב, לכת עדי מכירה המעידה על מכירת הנגב ואם לא הוזמו הנידון נהרג על פי עדותם. ואם שתי כתות העדים הוזמו נהרגין מדין "כאשר זמם".
כאן הדבר מתאים לר' יוחנן האומר כי העבירה הגורמת למיתת בי"ד היא המכירה של הנגב ולכן עדי הגניבה שהוזמו מצורפים לעדי המכירה שהוזמו וכולם נענשים במיתה שרצו לגרום לנאשם ונהרגין.

שמות משפטים כא, יט:

אם-יָקוּם וְהִתְחַלְדָּה בְּחַיֵּיךָ עַל-מִשְׁעֵנְתְּךָ וְנִקְּחָה הַמֶּכֶה

רַק שְׂבָתוֹ יִתֵּן וְרַפְּאָה יִרְפָּא: ס

בבלי בבא קמא פגב, (מתני'). החובל בחבירו - חייב עליו משום חמשה דברים: בנזק, בצער, בריפוי, בשבת, ובושת. בנזק כיצד? סימא את עינו, קטע את ידו, שיבר את רגלו, רואין אותו כאילו הוא עבד נמכר בשוק, ושמיין כמה היה יפה וכמה הוא יפה. צער - כואו (או) בשפוד או במסמר, ואפילו על ציפורנו מקום שאינו עושה חבורה, אומדין כמה אדם כיוצא בזה רוצה ליטול להיות מצטער כך. ריפוי - הכהו חייב לרפאותו; עלה בו צמחים, אם מחמת המכה - חייב, שלא מחמת המכה - פטור; חיייתה ונסתרה חיייתה ונסתרה - חייב לרפאותו, חיייתה כל צורכה - אינו חייב לרפאותו. שבת - רואין אותו כאילו הוא שומר קישואין, שכבר נתן לו דמי ידו ודמי רגלו. בושת - הכל לפי המבייש והמתבייש.

ירושלמי סנהדרין הנשרפין פ"ה ה"א (וילנה מו מז) שמות משפטים כא, יט רַק שְׂבָתוֹ יִתֵּן - מרכא תביר טפחא, כעין קבוצת פרטים הקשורים לנושא והשונים בהלכותיהם לגבי הנושא. כאן אמדוהו לחיים או אמדוהו למיתה. מכאן כפועל יוצא הדין בגמרא על אומדני טעות ותשלומים במצבים השונים.

טט - **רַק שְׂבָתוֹ יִתֵּן** - מרכא תביר טפחא, כעין קבוצת פרטים הקשורים לנושא והשונים בהלכותיהם לגבי הנושא. יש הבדל בין תשלום לאיש חפשי ובין תשלום לעבד עברי. לישראל חפשי יתן כל דמי ביטולו ממלאכה, ודמי רפואה ראה להלן.

ראב"ע פירוש הקצר וטעם **רַק שְׂבָתוֹ יִתֵּן** - **שְׂבָתוֹ** בביתו ולא יתעסק במלאכה. והגאון אמר (רס"ג תורה) שפירושו: שביתתו מאומנותו. והראשון נכון בדקדוק; והטעם, שיתן כדי שבטלו ממלאכתו, ושכר הרפואות והמרפא. והם שנים, והם 'שבת' ו'ריפוי'. ועוד עמהם שלשה, קיבלנום מאבותינו, והם 'בשת' ו'יצער' ו'נזק' (ראה ב"ק פג, ב).
רמב"ן ואמר: **רַק שְׂבָתוֹ יִתֵּן וְרַפְּאָה יִרְפָּא**: ולא אמר 'שבתו ורפואתו יתן' - להגיד שיתן השכר לרופאים וירפאו אותו, ולא יוכל לתבוע שיתן לו השכר והוא יעשה בו דברים אחרים, רק **יִרְפָּא** בו על כל פנים.

עבד עברי הוא בכלל איש אבל על חבלה בו

שיטה מקובצת מסכת כתובות דף סה עמוד ב

רא"ש שלה. למ"ד בהחובל דקוטע יד עבד עברי של חברו יתן הכל לעבד וילקח בהן קרקע והרב אוכל פירות אתי שפיר דהכא נמי הכל לאשה וילקח בהן קרקע ובעלה אוכל פירות אבל למ"ד יתן שבת גדולה לעבד ושבת קטנה לרב צריך לחלק בין עבד לאשה דעבד הואיל וקנאו בדמים תקנו לרב שבת קטנה אבל גבי אשה דמה שמעשה ידיה שלו תקנה דרבנן הוא לא תקנו לו שבת. ע"כ.
הרא"ש ז"ל:

חידושי הר"מ מסכת בבא קמא דף פו עמוד א

רבא אמר כו'. תוס' דחו גירסת הגאונים הכל לעבד דשבת קטנה למה לא יהיה לרב ע"ש. ולע"ד נראה דהא בהמה דהדקה באינדרוא קי"ל דפטור דבטול מלאכה אינו אלא כמניעת ריוח וכמבטל כיסו דפטור, רק באדם גלי קרא דחייבים בשבת דידיה. וא"כ בעבד למה ישלם החובל כלל שבת לרבו או נגר רבו הוי כשבת דבהמה שביטל ממונו ושורו ממלאכה, וע"כ הטעם דהא העבד הוא אדם בפני עצמו וחייבים לו בשבת וממילא מה שקנה עבד קנה רבו ובחייב שלו זוכה הרב ומטעם חייב דעבד כנ"ל. אבל לא בשביל חייב שלו כנ"ל. וזה שפיר בעבד כנעני משא"כ בעבד עברי של חברו דאף דצריך לעשות מלאכה אבל ריוח זה שע"י חבלה אין הרב זוכה בו כלל. וא"כ הא מצד שיתחייב לרבו ע"י מה שמבטל עבדו ממלאכה ע"ז אין חייב כלל כמו בהמתו. רק דנתחייב לעבד ועל ידי כן יזכה בו רבנו, והא אין לרבו דעבד עברי בזכות זה שמרויח ע"י חבלה כיון דאי בעי חבל לא מצי כדאמר לקמן (פז א) בבת קטנה כנ"ל. וא"כ ממילא להיפך בשלמא שבת גדולה שהיא פחת שיוי דמים היה סברא דלרב שהיה לו עבד עברי השהו דמים והפסידו, רק דהא היה לו רק על זמן וסגי במה שילקח קרקע ויאכל פירות עד שיצא שש ויש לו תשלומי עבדו. אבל שבת קטנה שאינו חייב כלל לרבו רק לעבד מצד עצמו ואין לרבו זכות כלל. ושפיר הכל לעבד היינו שבת קטנה לגמרי הוי לעבד ושבת גדולה ילקח בהן קרקע ויאכל פירות כנ"ל. ודברי הגאונים ברורים לע"ד:

יִרְפָּא יִרְפָּא: מרכא סלוק, רבוי והגבלה. **יִרְפָּא** - סלוק הגבלת הרפוי רק עד אשר חיייתה (המכה) כל צורכה - אינו חייב לרפאותו. **יִרְפָּא** - רבוי הפעמים לרפא כל עוד לא חיייתה המכה כל צרכה כנלמד ב-**המשנה בבלי בבא קמא פגב**, (המכה) חיייתה ונסתרה חיייתה ונסתרה (רבוי המכה) - חייב לרפאותו, היינו שלא ברצף זמן אלא לסרוגין, חלה ההלכה **יִרְפָּא יִרְפָּא**: - אפשר שזה גם נלמד מכפל המלים.

ב"ה טוב טעם ודעת למדני (טטור"ל) כי במצוותך האמנותי – תהלים קי"ט, שם: טעמי המקרא בהלכה ובאגדה, התשע"ו
המצוות השערות: אהיה, סלוק – סוף פסוק – מגביל; מונח – רבוי; מהפך פשטא – מוציא מפשטא = מראק = מאריך, רבוי; דרגא – מצרף; תביר – מחלק, ממעט, לא ממש; ספקא – שנוי משמעות, רבוי מתפשט; מרכא ספקא – יתור
לרבוב, מכל מקום; דרגא תביר ספקא – קבוצה עם הלכה שיה לפרטיה; מרכא תביר ספקא – קבוצה שההלכה חלה רק על חלק מפרטיה; מקף – רב-מצב של המושג, כד"כ מצב
אחד נדרש; פסוק 1 – סדור שחלק, השלם והחלק נדרשים; זקא סגול – מוסף מהענין על הענין או גורע ממנו; פשטא – פשוט, 1; זקא-קטן – 2; זקא-גדול – 3; רביע – 4; ... זקא-קטן ... זקא-קטן בהצג פסוק – הקש; השלישיה:
(קדמא – סדר קדמות; אולא = גרש = גרש"ט – יוצא מהענין; קדמא ואולא – מלמד) דרוש בפסוק בכעין "ג מידות דר' ישמעאל; תלישא-קטנה – תרסא – דרוש בפסוק שער, מתיצה; תלישא-גדולה = תלישא – דרוש בפסוק ולפניו
שער, מתיצה; פזר – דרוש מהפסוק רעיון לנשוא אחר בהלכה;

1.6 שמות משפטים כא,א (התשע"ו) שמות משפטים כא,כט:

פ [כח] וְכִי-יָצַח שׁוֹר אֶת-אִישׁ אֶת-אִשָּׁה וְגַם סָקוּל יִסְקְלוּ הַשׁוֹר וְלֹא יִאָּכַל אֶת-בְּשָׂרוֹ וְגַעַל הַשׁוֹר נָקוּ:
[כט] וְאִם שׁוֹר נִנְחָה הוּא מִתְּמַלְ שְׁלֹשִׁים וְהוּעַד בִּבְעָלָיו וְלֹא יִשְׁמְרֵנוּ וְהִמִּית אִישׁ אֶת אִשָּׁה הַשׁוֹר יִסְקְלוּ וְגַם-בְּעָלָיו יוֹמָת:
[ל] אִם-כִּפָּר יוֹשֵׁת עָלָיו וְנָתַן פְּדִיָן נַפְשׁוֹ כָּכָל אֲשֶׁר-יוֹשֵׁת עָלָיו:

בשנת התשע"א עסקנו ב-(כא,כט) וְאִם – פזר מעביר התכונה הנלמדת אחריו למקום אחר: (א) שלש שנה לחזקת בתים ועוד דברים.
(ב) וְאִם שׁוֹר נִנְחָה הוּא – פזר תרסא קדמא ואזלא, כעין בנין אב ללמד מנזקי שור המצוי אל נזקי בעלי חיים אחרים.

מבוא להמשך העיון: פסוק (כא,כט) מלמד על שור תם שהרג איש או אשה, פסוק (כא,כט) פותח בכיצד שור תם נעשה מועד ומה ההשלכות
מכך. המלים וְהוּעַד בִּבְעָלָיו לרש"י שהעידו עליו בבית דין, לתוספות שכבר נעשה מועד. הגמרא מביאה דעות שונות כיצד שור נעשה
מועד ו-(רמב"ם פ"י הל' נזקים) פוסק כי בכל אחד מהאופנים הנידונים שור תם נעשה מועד ולא בלשון אלא. למאן דאמר כי מועד לשוורים
מועד לבני אדם משמע שהעידו בבעליו בפני בית דין שהוא הזיק שוורים ו/או אנשים בדרכי ההיזק של קרן ותולדותיה, כ-(רמב"ם נזקי
ממון פ"ה"ג) והואיל וכל בהמה חיה ועוף שהרגו אדם נסקלין היאך ימצא מועד להרוג עד שישלמו בעליו את הכופר, כגון שהרג
שלשה גויים ואחר כך הרג ישראל שהמועד לגויים הרי זה מועד לישראל, או שהרג שלשה ישראל טרפה ואחר כך הרג שלם, או שהרג
וברח והרג וברח והרג וברח וברכיעי נתפס שאין הבעלים חייבין בכופר עד שייסקל השור. וכן אם סכן שלשה בני אדם כאחד או הרג
שלש בהמות הרי זה מועד להריגה ובעליו משלמין את הכופר. וכן אם הכירו העדים את בעל השור ולא הכירו את השור בפעם
ראשונה ושנייה ושלישית וברביעית ראו שורו שהרג ולא היו יודעין אם זה הוא השור שהרג בשלשה פעמים הראשונות או אחר היה,
הואיל והועדו הבעלים שיש להם בבקרתם שור שהרג שלשה פעמים היה להם לשמור כל בהמתם ומאחר שלא שמרו משלמין את
הכופר.

תבנית הטעמים של נְנַחַה הוּא – קדמא ואזלא, מלמדת על דרשה בסדר מסוים בפסוק והיא כעין פרט כלל ופרט. לא נבדק האם זה גם
כמידת הדרישה בשם זה. הפרט הפותח וְאִם שׁוֹר מתברר בפרט אחד מהפרטים שאחר-כך. אחריה נמצאת (א) בתבנית הטעמים של
מִתְּמַלְ שְׁלֹשִׁים – מונח רביעי, ע"פ [משנה ב"ק פ"א,מ"ד] רמז להמישה נזקי קרן כאב (וארבע תולדות) בשור התם שאחרי שלוש פעמים של
אחת מן הפעולות השור נעשה מועד. ועוד אפשר שמלמד על מה ההבדלים בינו ובינו שור תם;
(ב) תוכן ותבנית הטעמים של וְהוּעַד בִּבְעָלָיו וְלֹא יִשְׁמְרֵנוּ – מהפך פשטא מונח זקא-קטן, מלמד במי העידו בבית הדין ומה היה עליו
לעשות בעקבות העדות; (ג) תוכן ותבנית הטעמים של הַשׁוֹר יִסְקְלוּ וְגַם-בְּעָלָיו יוֹמָת: מלמד דין השור שהרג אדם ודין בעליו. יוֹמָת
משמעו שאם הוטל כופר כספי על הבעלים של השור, בזה כפרתו. אומדנת הכופר מרומזת בטעם תלישא-קטנה (=תרסא) במלת (כא,כט)
שׁוֹר בתחילת הפסוק.

ע"פ [בבלי בבא קמא מ"א] שור תם שנגח אדם ומת הורגים השור. אבל שור מועד (שם שם י"ג) אִם-כִּפָּר יוֹשֵׁת עָלָיו יִשְׁלַם גַּם כּוֹפֵר
יִדוֹן שִׁישׁ אֹמְדָנָא שֶׁל נִיגָחִים ע"י תם האם ימותו ואז השור ההורג אדם בנגיחה השלישית או הרביעית (מחלוקת מתי נקבעת חזקה)
נהיה מועד ומחייב בעליו בכופר.
בדפים הבאים בבבלי ב"ק נדרשת אומדנת דמים בבן-הורין שהרגו שור.
(כא,כט) שׁוֹר – תלישא-קטנה בתפקיד דרישת שיעורין איסור הנאה בפרוטה, איסור אכילה בכזית בשחיטת השור אחר גמר דין על
בשר ועל העור נלמד מ-(כא,כט) אֶת-בְּשָׂרוֹ
(שם שם י"ג) שׁוֹר – תלישא-קטנה (תרסא) רמז על אומדנא של ב"ד על הדמים שישלם המזיק, רבי ישמעאל אומר דמי ניזק, רבי
עקיבא אומר דמי מזיק

כיצד השור התם נעשה שור מועד?

[בבלי בבא קמא כ"ג] מתני'. איזהו תם ואיזו מועד? מועד – כל שהעידו בו שלשה ימים, ותם – משיחזור בו שלשה ימים, דברי ר'
יהודה; רבי מאיר אומר: מועד – שהעידו בו שלשה פעמים, ותם – כל שיהו התינוקות ממשמשין בו ואינו נוגח.
גמ'. מאי טעמא דר' יהודה? אמר אביי: תמול – חד, מתמול – תרי, שלשום – תלתא, ולא ישמרנו בעליו – אתאן לנגיחה רביעית; רבא
אמר: תמול מתמול – חד, שלשום – תרי, ולא ישמרנו האידנא – חייב. ור"מ מ"ט? דתניא, א"ר מאיר: [בבלי בבא קמא כ"ד,א] ריחק
נגיחותיו חייב, קירב נגיחותיו לא כל שכן;

... [בבלי בבא קמא כ"ד,א] תנו רבנן: איזהו מועד? כל שהעידו בו שלשה ימים, ותם? שיהו התינוקות ממשמשין בו ואינו נוגח, דברי ר'
יוסי; ר' שמעון אומר: מועד – כל שהעידו בו שלש פעמים, ולא אמרו שלשה ימים – אלא לחזרה בלבד. אמר רב נחמן אמר רב אדא
בר אהבה: הלכה כר' יהודה במועד, שהרי ר' יוסי מודה לו, והלכה כרבי מאיר בתם, שהרי ר' יוסי מודה לו. אמר ליה רבא לרב נחמן,
ולימא מר: הלכה כרבי מאיר במועד, שהרי רבי שמעון מודה לו, והלכה כרבי יהודה בתם, שהרי רבי שמעון מודה לו! אמר ליה: אנא
כרבי יוסי סבירא לי, דרבי יוסי נימוקן עמו. אבעיא להו: שלשה ימים דקתני, ליעודי תורא או ליעודי גברא? למאי נפקא מינה? דאתו
תלתא כיתי סהדי בחד יומא, אי אמרת ליעודי תורא – מייעד, ואי אמרת ליעודי גברא – לא מייעד, מימר אמר השתא הוא דקמסהדו
בי, מאי? תא שמע: אין השור נעשה מועד – עד שיעידו בו בפני בעלים ובפני בית דין, העידו בו בפני בית דין ושלא בפני בעלים, בפני
בעלים ושלא בפני בית דין, אינו נעשה מועד – עד שיעידו בו בפני בית דין ובפני בעלים;

הבדלים בין השור התם ובין השור המועד

רש"י (כט) מִתְּמַלְ שְׁלֹשִׁים – הרי שלש נגיחות. וְהוּעַד בִּבְעָלָיו – לשון התראה בעדים, כמו "העד העיד בנו האיש" (בר' מג,ג).
רבי יוסף בכור שור (ריב"ש) (כט) וְאִם שׁוֹר נִנְחָה הוּא מִתְּמַלְ שְׁלֹשִׁים – כגון שהוחזק נְנַחַה משתים או שלש פעמים, למר כדאית ליה
ולמר כדאית ליה (ראה משנה ב"ק ב,ד). וְהוּעַד בִּבְעָלָיו – שהתרו והועדו לשמרו; והוא לא שמרו, וְהִמִּית בִּפְשִׁיעָתוֹ. הַשׁוֹר יִסְקְלוּ
– כמו אותו שלמעלה (טט) (שם' מש' כא,כח).

תורה תמימה מִתְּמַלְ שְׁלֹשִׁים – תנן, איזה הוא מועד, כל שהעידו בו שלשה ימים^(ט) דכתיב וְאִם שׁוֹר נִנְחָה הוּא מִתְּמַלְ שְׁלֹשִׁים, תמול
מתמול חד, שלשום תרי, וְלֹא יִשְׁמְרֵנוּ האידנא חייב^(ט) [ב"ק כ"ג ב']:

ב"ה טוב טעם ודעת למדני (טטור"ל) כי במצוותך האמנותי – תהלים קי"ט, שם: טעמי המקרא בהלכה ובאגדה, התשע"ו
המצוות השערות: אחת: סלוק – סוף-פסוק – מגביל; מונח – רבוי; מהפך פשטא – מוציא מפשט; מרכא = מאריך, רבוי; דרגא – מוציא; תביר – מחלק, ממעט, לא ממש; טפאא – שנוי משמעות, רבוי מתפשט; מרכא טפאא – יתור
לרבות, מכל מקום; דרגא תביר טפאא – קבוצה עם הלכה שוה לפיטת; מרכא תביר טפאא – קבוצה שההלכה חלה רק על חלק מפרטיה; תביר מרכא טפאא – קבוצה שההלכה חלה על כל חלק מפרטיה; מקף – רב-מצב של המושג, בד"כ מצב
אחד נדרש; פסוק – סדר שחלק, השלם והחלק נדרשים; זקא סגול – מוסף מהענין על הענין או גורע ממנו; פשטא – פשוט; 1: זקא-קטן – 2: זקא-גדול – 3: רביעי – 4: זקא-קטן ... זקא-קטן ... זקא-קטן בחצי פסוק – הקש; השלישי:
(קדמא – סדר קדימות; אולא = גיש = גיש"ס – ויצא מהענין; קדמא ואולא – מלמד) דרוש בפסוק בכעין "ג' מידות דר' ישמעאל; תלישא-קטנה – תראא – דרוש בפסוק שער, מחיצה; תלישא-גדולה = תלשא – דרוש בפסוק ולפניו
שער, מחיצה; פז – דרוש מהפסוק רעיון לנישא אחר בהלכה;

והועד בבבלי – תניא, ננח ואח"כ הקדיש ננח ואח"כ הפקיר^(ט) [ת"ת הערה רט] קודם גמר דין, דלאחר גמ"ד אינו ברשותו להקדישו ולהפקירו: פטור, שנאמר **והועד בבבלי** וגו' **והקמת איש** וגו' **השור יסקל ונמ-בבלי** יוקמת, עד שתהא מיתה והעמדה בדין וגמר דין שוין כאחד^(ט) [ב"ק י"ג ב':] **ת"ת הערה רי** ר"ל בבעלים אחד, כך פירש"י, וברמב"ם פ"ח ה"ד מנז"מ כתב עד שיהיו לו בעלים בשעת הזיק ובשעת העמדה בדין, (טט): ואחרי ש"ט מסיק שגם לרמב"ם בעלים אחד החל מזמן העמדה בדין וגמר דין ומיתת השור. למעט מצב שהשור הפקר או נמכר או הקדש לפני גמר דין שאז צריך למנות שלוש נגיחות מחדש. אחרי גמר דין לא יועילו מעשי הבעלים] **והועד בבבלי** – א"ר יוחנן, אין מקבלין עדים שלא בפני בעל דין, מאי טעמא? דאמר קרא **והועד בבבלי**, אמרה תורה יבא בעל השור ויעמוד על שורו^(ט) [שם ק"ב ב':] **ת"ת הערה ריא** ובספרי פ' שופטים ילפו ענין זה מפסוק ועמדו שני האנשים אשר להם הריב יבא בעל הריב ויעמוד על ריבו, ואמנם מדאורייתא אין זה אלא בדיני נפשות אבל בדיני ממונות אין זה אלא מדרבנן, וע' בש"מ כאן ובחומ"מ סי' ק"י סי':]

משנה ב"ק פ"א, מ"ד

[*] **חמשה תמין** (בנזקי קרן כאב וארבע תולדות) **וחמשה מועדין** (בנזקי קרן כאב וארבע תולדות) **הבהמה אינה מועדת** (טט: א) לא ליגח (טט: ב) ולא ליגוף (טט: ג) ולא לשוך (טט: ד) ולא לרבוץ (טט: ה) ולא לבעוט. (טט: טז) שני אבות הנזיקין הבאים תמיד מועדים) **השן מועדת לאכול את הראוי לה הרגל מועדת לשבור בדרך הלוכה** (טט: טז) וכאן נלמדה החובה לאבות נזיקין שמשלמים נזק שלם) **ושור המועד ושור המזיק ברשות הניזק והאדם הזאב והארי והדוב והנמר והברדלס והנחש הרי אלו מועדין רבי אלי(ז) עזר ואמר בזמן שהן בני תרבות אינן מועדין והנחש מועד לעולם. מה בין תם למועד אלא שהתם משלם חצי נזק מגופו ומועד משלם נזק שלם מן העלייה:**

פירוש המשנה לרמב"ם בבא קמא פ"א, מ"ד

בקרן, ונגיפה באיזה אבר מאברי הגוף, ושור המועד הוא שבו נאמר והועד בבעליו וכו' שכבר נעשו נגיחותיו על הרוב. ואמרו ושור המזיק ברשות הניזק, הוא דעת מי שסובר שאפילו התם ברשות הניזק משלם נזק שלם ויהיה דינו אצלו כמועד, ויתבאר שאין זה נכון. וענין משנה זו כך וכאלו אמר **חמשה תמין מתחלתן** (בנזקי קרן) ואם הועדו חמשתן מועדין, ושן ורגל מועדין מתחלה, ויש מועדין אחרים כיוצא בהם והם הזאב והארי והדוב והנמר והברדלס והנחש. והטעם שלא מנאם כולם ואמר אחד עשר מועדין הן, לפי שהם מעטי המציאות בישוב כל שכן שיזיקו בערים וברדלס הוא "אלצ'בע" וענין מן העליה, ממיטב נכסיו והמובחר שבהם כמו שאמרו הניזקין שמין להם בעידיה. ואין הלכה כר' אליעזר.

כלל **ננח הווא** – קדמא ואולא, בתפקיד של דרישה בסדר מסוים, והיא כעין פרט כלל ופרט. ואפשר כי מרומז לדרשו בכעין פרט וכלל ופרט, או כלל ופרט וכלל. מתחיל בנזקי קרן של שור תם כאב מזיק וארבע תולדותיו ומשלם חצי נזק, ואחרי שהתחזק לשלש פעמים של אב אב או תולדה נעשה מועד, ומורחב מן השור לבעלי חיים שונים שתמיד מועדים ומשלמים נזק מלא. **פרט (א) בתבנית הטעמים של מתקמל שלשם** – מונח רביעי.

מתקמל שלשם – מונח רביעי, ע"פ [משנה ב"ק פ"א, מ"ד] רמז לחמישה נזקי קרן כאב (וארבע תולדות) בשור התם שאחרי שלוש פעמים של אחת מן הפעולות שבהן השור נעשה מועד. רמז על ששה חילוקים בין שור מועד ושור תם

ללמד על לפחות ארבעה דברים, **תורה תמימה** (שמ' מש' כא, בט), **נאם שור ננח** – בא הכתוב לחלק בין תם למועד **בחמשה דברים**, (טט – א) מועד צריך עדים^(ט) (**הערה רה**: ר"ל העדאה והתראה כמש"כ **והועד בבבלי**): ותם אין צריך. (טט – ב) מועד משלם את הכופר ותם אינו משלם. (טט – ג) מועד נתן שלשים של עבד ותם אינו נותן. (טט – ד) מועד משלם נזק שלם ותם חצי נזק. (טט – ה) מועד משלם מן העליה ותם מגופו^(ט) [מכילתא]:

תורה תמימה הערה רו שלשת החלוקים הראשונים קאי על שור שהמית אדם שמבואר בהמשך פסוקים אלו, ובשנים האחרונים על שור שהמית שור, ופרטיהם מבוארים בפסוקים ל"ה ול"ו, ומה שלא חשיב כאן (טט – ו) החילוק שתם אינו משלם על פי עצמו ומועד משלם על פי עצמו כמבואר בב"ק ט"ו א', י"ל משום דחילוק זה נובע ממקור אחר שאינו שייך לפרטי החדושים שבפרשה כאן, והוא מה דקיי"ל פלגא נזקא קנסא ומכלל דקיי"ל מודה בקנס פטור, וגו'

בסיכום מתקמל שלשם – מונח רביעי, (א) ע"פ [משנה ב"ק פ"א, מ"ד] רמז לחמישה נזקי קרן כאב (וארבע תולדות) בשור התם. (ב) עשוי ללמד על ששה חילוקים בין שור מועד ושור תם, חמישה מ- (שמ' מש' כא, בט), ועוד אחד ממקור אחר. (ג) מדיוני הגמרא מתברר (א) שחזקת שלוש נגיחות אינה דווקא בשלושה ימים רצופים, (ב) עשויות להיות נגיחות שלא הועדו ולכן אינן נחשבות (ג) נגיחות בזמנים לסירוגין (כגון יום כן, יום לא) – הנגיחה הראשונה מצטרפת לספירה, לעומת נגיחות בהפלגת ימים קבועים – הנגיחה הראשונה אינה מצטרפת לספירה. לכן אפשר כי **מתקמל שלשם** – מונח רביעי, מלמד על יותר משלושה ימים שבהן ארעו נגיחות.

תבנית הטעמים הבאה בפסוק היא בכתוב **והועד בבבלי וקא ישמרנו** – מהפך פשטא מונח זקא-קטן, העידו בבעליו בבית הדין (בעלות רציפה בין העדות ובין ההוצאה למיתה של השור) ומה היה עליו לעשות בעקבות העדות:

- [**בבלי בבא קמא מה, ב, מתני'**] קשרו בעליו במוסרה ונעל בפניו כראוי (רש"י: שמירה פחותה דלת שיכולה לעמוד ברוח מצויה) ויצא והזיק, אחד תם ואחד מועד – חייב, דברי ר"מ; רבי יהודה אומר: תם – חייב, ומועד – פטור, שנאמר: (שמ' מש' כא, בט) ולא ישמרנו בעליו (טט: בשנוי סדר המלים), ושומר הוא זה [**בבלי בבא קמא מ, א**] לר"י – דעבד ליה שמירה פחותה ולא עבד ליה שמירה מעולה; ; ר"א אומר: אין לו שמירה אלא סכין (רש"י: אפילו שמרו שמירה מעולה והפיל הכותל ויצא, חייב. ושלש מחלוקות בדבר לר"מ בשמירה פחותה חייב ובמעולה פטור ולר"י בפחותה נמי פטור ולר"א במעולה נמי חייב.)
- [**בבלי בבא קמא מ, א**] לר"א בן יעקב – דלא עביד ליה שמירה כלל! דתניא, ר"א בן יעקב אומר: אחד תם ואחד מועד ששמרן שמירה פחותה – פטורין, [**בבלי בבא קמא מה, ב, גמרא**]: ... תניא, ר"א בן יעקב אומר: אחד תם ואחד מועד ששמרו שמירה פחותה – פטור. מאי טעמא? סבר לה כר"י, דאמר: מועד בשמירה פחותה סגי ליה,
- (א) ר' מאיר שמירה פחותה לתם ולמועד. נגח והזיק או הרג, בעליו חייב ובמעולה פטור.
- (ב) ר' יהודה ע"פ רש"י בגמרא שמירה מעולה לתם, שמירה פחותה למועד ופטור.
- (ג) ר' אלעזר שמירה מעולה לתם וחייב, למועד תועיל רק סכין, היינו להרגו, כגון בשחיטה, אבל זה כבר ענין אחר.
- (ד) ר' אליעזר בן יעקב שמירה פחותה לתם ולמועד. נגח והזיק או הרג, בעליו פטור

והועד בבבלי וקא ישמרנו – מהפך פשטא מונח זקא-קטן, מהפך פשטא מלמד על שתי דרשות, מהפך פשטא מלמד שלפחות דרשה אחת יוצאת מפשט הכתוב.

ב"ה טוב טעם ודעת למדני (טטור"ל) כי במצוותך האמנותי – תהלים קי"ט, שם: טעמי המקרא בהלכה ובאגדה, התשע"ו
המצית השערות; אהיה, סלוק = סוף-פסוק – מגביל; מונח – רבוי; מהפך פשטא – מוציא מפשט; מרכא = מאריך, רבוי; דרגא – מצרף; תביר – מחלק, מבעט, לא ממש; טפא – שני משמעות, רבוי ממש; מרכא טפא – יתור לרבות, מכל מקום; דרגא תביר טפא – קבוצה עם הלכה שיה לפיטרה; מרכא תביר טפא – קבוצה עם הלכה לא שיה לפיטרה; תביר מרכא טפא – קבוצה שההלכה חלה רק על חלק מפרטיה; מקף – רב-מצב של המושג, בד"כ מצב אחד נדרש; פסק ו – סדור שחלק, השלם והחלק נדרשים; זקא סגול – מוסף מהענין על הענין או גורע ממנו; פשטא – פשוט; 1: זקא-קטן – 2: זקא-גדול – 3: רביע – 4: ... זקא-קטן ... זקא-קטן בהצ' פסוק – הקש; השלישיה: (קפא – סדר קיימות; אולא = גרש = גרש"ט – יוצא מהענין; קפא ואולא – מלמד) דרוש בפסוק בכעין "ג' מידות דר' ישמעאל; תלישא-קטנה – תרסא – דרוש בפסוק שער, מחיצה; תלישא-גדולה = תלישא – דרוש בפסוק ולפניו שער, מחיצה; פא – דרוש מהפסוק רעיון לנשוא אחר בהלכה;

מוצע לומר כי הפשט מלמד על (א) בעלות אחת משעת העמדה לדין, גמר דין, מיתת השור. (ב) חיוב הבעלים רק בהתראה בפניו בבית דין (בבלי ב"ק כג, כד, דא). ללא התראה הבעלים בבית דין שלש פעמים פטור כצ"ט ת"ת והועד בבבלי – מגיד שאינו חייב עד שיתור בו⁽²⁾ (מכילתא): (ג) חיוב הבעלים אם לא שמרו. וְלֹא יִשְׁמְרֵנוּ – הפשט אומר שלא שמר, אבל הדרשה (בבלי בבא קמא מה, ב) מתני' מלמדת שביצע שמירה פחותה כנדרש (קשר, נעל) ולכן לא שמר באמצעים אחרים.

היוצא מן הפשט (א) ע"פ (אור החיים) והועד בבבלי או לא היו לו ב' בעלים חייבים שניהם מיתה, ולא יהיו פטורין כב' שהרגו אדם למ"ד (סנה' עח, א), כי התם (שנים שהרגו ביחד אדם) פטורין ממיתה בידי אדם, וחייבים מיתה בידי שמים, (וכאן אמור היה להיות כנ"ל) אלא שכאן חייבים גם בכופר להיותו ממון (היינו) חייבין אפילו בידי אדם (וחיוב הכופר בבית דין גורם לחיוב בידי שמים). כלומר בשור מועד יש כלל מיוחד (המרומז בקדמא ואולא של נַחֵחַ הוּא)

היוצא מן הפשט (א) ע"פ (ת"ת) וְלֹא יִשְׁמְרֵנוּ – קשרו בעליו במוסרה ונעל בפניו כראוי ויצא (השור) והזיק, ר' יהודה אומר, תם חייב ומועד פטור, שנאמר וְלֹא יִשְׁמְרֵנוּ ושמור הוא זה⁽³⁾ [ב"ק מ"ה ב'] (ט: פסוק (כא, נח), עוסק בשור מועד, והשמירה המינימלית האמורה להועיל, שעל בעליו של השור לעשות (מכונה שמירה פחותה) הוא לקשור השור במוסרה ולנעול בפניו. לכן אם הבעלים עשו הנדרש הם פטורים מנזק השור המועד לרכוש. ואילו על הריגת אדם עליהם לשלם כופר. (ת"ת) הערה ריג) ר"ל פטור הוא מצד העדאה שבו אבל צד תמות במקומו עומד ומשלם חצי נזק, משום דקרא ד- וְלֹא יִשְׁמְרֵנוּ שדי בשמירה פחותה גלי קרא גבי מועד כדמפרש. והנה אף כי במשנה ובגמרא נ"ה ב' הביאו בענין זה הפסוק (כא, יז) וְלֹא יִשְׁמְרֵנוּ בַּעֲלָיו, כב"ז קבענו הדרשה בכאן משום דכאן נתבאר כל דיני מועד, וקרוי לודאי דכונת הגמרא לפסוק זה המוקדם, ומה שנקטו (כא, יז) וְלֹא יִשְׁמְרֵנוּ בַּעֲלָיו אשיגרא דלשון הפסוק הבא הוא. ואמנם זה פשוט דמ"ש כאן וְלֹא יִשְׁמְרֵנוּ אינו לפטור ממיתה בשמרו שמירה פחותה, יען כי לענין מיתה לאו בשמירה תליא, שהרי גם שור ההפקר חייב מיתה אלא נ"מ לענין שיפטור מכופר:

והועד בבבלי וְלֹא יִשְׁמְרֵנוּ – מהפך פשטא מונח זקא-קטן, היש תועלת לעדות בהתחלפות בעלים? ועוד אם התחלפה בעלות על השור בין הזמן שנגח והרג ובין העמדה לדין, הנגיחות וההתראה שהיו בשעת בעלות ראשונה אינן נחשבות לגבי הבעלים החדשים, וצריך שתקרה נגיחה הורגת חדשה והתראה חדשה כדי לחייב את הבעלים החדשים. טעם מונח של מלת וְלֹא שלפני זקא-קטן מרמז על מצב ביניים.

רש"י וְהָמִית אִישׁ וְגו' – לפי שנאמר (שם' מש' כא, נח) כִּי-יִנָּח, אין לי אלא שהמיתו בנגיחה, המיתו בנשיכה, דחיפה, בעיטה, מניין? תלמוד לומר: וְהָמִית. וְגַם-בַּעֲלָיו יוֹמֵת – בידי שמים (ט: וְגַם-בַּעֲלָיו יוֹמֵת – ס"ת מו"ת, היינו מיתה בידי שמים, כי למיתה בב"ד בד"כ נאמר מות יומת כהמשך פ'רש"י); יכול בידי אדם? תלמוד לומר: "מות יומת המכה רוצח הוא" (במ' לה, טז) – על רציחתו אתה הורגו, ואי אתה הורגו על רציחת שורו (ראה כתובות לו, ב). וְהָמִית אִישׁ – מרכא טפא, כיתור לרבות על נגיחה שממיתה אופנים אחרים של התנהגות שור הממיתים: נשיכה, דחיפה, בעיטה, (נגף, רביץ)

משנה סנהדרין פ"ט, מ"א ... דחפו לתוך המים או לתוך האור ויכול לעלות משם ומת פטור שיהיה בו את הכלב שיהיה בו את הנחש פטור השיק בו את הנחש רבי יהודה מחייב וחכמים פוטרין רבי יוסף בכור שור (ריב"ש) (כט) וְגַם-בַּעֲלָיו יוֹמֵת – לפי הפשט, פעמים שהוא חייב מיתה, כגון: הניח אותו לילך, לדעת, כדי שיהרוג אדם שהוא שונא, והורגו, אז חייב מיתה; דהוה ליה כמי שהרגו בידיים, כמאן דאשקיל עליה בידקא דמיא (ראה סנה' עז, ב). ולפי הפשט נראה, שאם ירצו היורשים, ימות, ואם ירצו, יקחו דמים. וְגַם-בַּעֲלָיו – מקף כרב-מצב של דעת בעל השור (א) השור הרג שלא בדעת בעליו (ב) ע"פ ריב"ש הניח לשור לילך בדעת בעל השור שיהרוג אדם שבעל השור שונא (ראה סנה' עז, ב) בעזרת רב אברהם וייס' הי"ו כולל אור משה: במצב (ב) ריב"ש מפרש כי בעל שור המניח לשור להרוג אדם זה כמו כוח ראשון בפתיחת סכר מים ומכוח זה המים הורגים אדם (בבלי סנה' עז, ב). זה כמי שהרגו בידי וזו חייב מיתה בידי ב"ד (ראה סנה' עז, ב). ויש לומר שהמקף עשוי ללמד להוציא מדעת ריב"ש, כי אין הלון השור וההריגה של אדם כוח ראשון כמו פתיחת סכר בידי אדם. ונשאר שגם אם השור הרג בדעת בעל השור, בעל השור פטור

יומא – סלוק, מגביל, שאין כאן מיתה בבית דין. פי' ספורנו בדיני שמים חזיב אם אין שם עדים שיחייבוהו בכופר (ט: כאומדן בית דין המרומז בטעם תרסא במלת "שור" בתחילת הפסוק). רמב"ן: קבלת רבותינו ז"ל (מכילתא כאן, סנה' טו, ב) שהיא מיתה בידי שמים. וראיתי שלא בא בתורה בחייבי מיתות ב"ד "יומת" בלבד, אבל "מות יומת" נאמר בכל. (ט: ט) כאן מביא שלושה ענינים שבהן "יומת" הוא מיתה בב"ד אלא שיש להן הסבר במקומם.

שמות משפטים כא, כט: וְאִם שוֹר נִנְחַח הוּא מִתְקַל שְׁלֹשׁ וְהוּעַד בַּבְּעָלָיו וְלֹא יִשְׁמְרֵנוּ וְהָמִית אִישׁ אִשָּׁה הַשּׁוֹר יִסְקַל וְגַם-בַּעֲלָיו יוֹמֵת:

או אשה – מונח אתנח השור יִסְקַל – פשטא זקא-קטן וְגַם-בַּעֲלָיו יוֹמֵת – טפחא סלוק ואמר רבא שור טריפה שהרג חייב ושור של אדם טריפה שהרג פטור. מאי טעמא? אמר קרא • השור יִסְקַל – פשטא זקא-קטן • וְגַם-בַּעֲלָיו יוֹמֵת – טפחא סלוק כל היכא דקרינא ביה

ב"ה טוב טעם ודעת למדני (טטוד"ל) כי במצוותך האמנותי – תהלים קי"ט, שם: טעמי המקרא בהלכה ובאגדה, התשע"ו
 המצוות הששירות: אהנה, סלוק – סוף-פסוק – מגביל; מונח – רבוי; מהפך פשטא – מוציא מפשט; מרכא = מאריך, רבוי; דרגא – מצרף; תביר – מחלק, ממעט, לא ממש; טפחא – שנוי משמעות, רבוי מתפשט; מרכא טפחא – יתור לרבות, מכל מקום; דרגא תביר טפחא – קבוצה עם הלכה שוה לפרישה; מרכא תביר טפחא – קבוצה שההלכה חלה רק על חלק מפרטיה; מקף – רב-מצב של המושגים, בד"כ מצב אחד נדרש; פסק ו – סדור שנחלק, השלם והחלק נדרשים; זקא סגול – מוסף מהענין על הענין או גורע ממנו; פשטא – פשוט; 1: זקא-קטן – 2: זקא-גדול – 3: רביע – 4: ... זקא-קטן ... זקא-קטן בהצ' פסוק – הקש; השלישיה: (קדמא – סדר קדימות; אולא = גרש = גרש"ט – יוצא מהענין; קדמא ואולא – מלמד) דרוש בפסוק בכעין י"ג מידות דר' ישמעאל; תלישא-קטנה = תרסא – דרוש בפסוק שער, מחיצה; תלישא-גדולה = תלשא – דרוש בפסוק ולפניו שער, מחיצה; פוז – דרוש מהפסוק רעיון לנשוא אחר בהלכה;

- **ונם-בעליו יומת** - טפחא סלוק, הסלוק מגביל את מלת **יומת** למצב שבעל השור אינו טריפה שימות מכך (הוא בר קיום) וטפחא פותחת טפח להתאפיין ממלת הסלוק ואז יש אפשרות להמיתו בידי בית דין
- **ונם-בעליו** - טפחא בתפקיד אפיון מתפשט לוקחת את האפיון המשותף מטפחא סלוק ומאפינת עמו את שלפניה. היות בעל השור בר קיום שבי"ד יכול להמיתו אז קרינן ביה
- **השור יסקל** – פשטא זקא-קטן, פשוט שהיות והבעלים בר קיום להיות נידון במיתה בבי"ד אז גם שורו יכול להיות נידון למיתה בבי"ד וכל היכא דלא קרינן ביה **ונם-בעליו יומת** - טפחא סלוק, אבל אם בעל השור אינו בר קיום כי הוא טריפה שימות מכך אז אין אפשרות להמיתם בידי בית דין ולכן לא קרינן ביה **השור יסקל** – פשטא זקא-קטן, פשוט שהיות והבעלים לא בר קיום ולכן אינו נידון במיתה בבי"ד אז גם שורו לא יכול להיות נידון למיתה בבי"ד.

רב אשי אמר אפילו שור טריפה נמי שהרג פטור. מאי טעמא? כיון דאילו בעלים הוו פטירי שור נמי פטירי.

רב אשי לומד השור יסקל – פשטא זקא-קטן, שני מצבים שוים

א' בעלים בר קיום ובר עונשין בידי בית דין שור בר קיום ובר עונשין ולהפך בעלים לא בר קיום אז אין עונשין בידי בית דין וגם השור לא בר עונשין
ב' שור בר קיום ובר עונשין בידי בית דין בעלים בר קיום ובר עונשין ולהפך שור לא בר קיום אז אין עונשין בידי בית דין וגם בעלים לא בר עונשין

השור יסקל – (אתנח) פשטא זקא-קטן, ואחריה **ונם-בעליו יומת** - טפחא סלוק, תבנית טעמים (אתנח) פשטא זקא-קטן ובה ואחריה שתי הלכות מאפשר דרשה אלפניו ולאחריו. כאן לומד מעצמו (השור) ומאחריו (בעליו) שאם השור או בעליו טרפה אזי שניהם פטורים, ומעביר דרשת טרפה אפילו באחד משניהם אלפניו ל- **איש או אשה** שאם ההרג טרפה אז שור שהרג את הטרפה פטור כמ"ש בסנהדרין (דף עח),

ראה **פזר תלישא, טפחא, בבא קמא מא, בבא בתרא כח, סנהדרין עח**

ראה **מונח רביע, קיסר ... זקא-קטן - אלפניו ולאחריו**

שמות משפטים כא,ל:

אם-כפר יושת עליו

ונתן פדיון נפשו ככל אשר יושת עליו:

בבלי בבא קמא כו,א כז?

מאן תנא כופרא כפרה?

א' אמר רב חסדא ר' ישמעאל בנו של ר' יוחנן בן ברוקה היא דתניא ונתן פדיון נפשו דמי ניזק

ב' רבי ישמעאל בנו של ר' יוחנן בן ברוקה אומר דמי מזיק

מאי לאו בהא קא מיפלגי

דמר סבר כופרא ממונא

ומר סבר כופרא כפרה

אמר רב פפא לא דכולי עלמא כופרא כפרה והכא בהא קא מיפלגי מר סבר בדניזק שיימינן ומר סבר בדמזיק שיימינן מאי טעמייהו דרבנן נאמר השתה למטה ונאמר השתה למעלה מה להלן בדניזק אף כאן בדניזק ורבי ישמעאל ונתן פדיון נפשו כתיב ורבנן אין פדיון נפשו כתיב מיהו כי שיימינן בדניזק שיימינן

רש"י

ונתן פדיון נפשו, דמי ניזק דברי רבי ישמעאל, ר"ע אומר דמי מזיק (ב"ק כז):

בעל הטורים

פדיון, ב' במסורה, הכא, ואידך ויקר פדיון נפשם (תהלים מט; ט), רמז למ"ד (בבא קמא מ; א) כופרא כפרה, בשביל שיקרה נפשם בעיני הקב"ה נתן להם כופר לכפרה, פדיון נפשו, בגימטריא הדמים של מזיק ובגימטריא הדמים של נזק:

אור החיים

פדיון נפשו, נחלקו בפרק ארבעה וחמשה (ב"ק מ.). בשל מי שמין, אם בשל מזיק, אם בשל נזיק, והיה נראה כי להאומר בשל מזיק אם המית שור של ב' בני אדם, חייבין לשלם דמי כל אחד מהם, כי כולן נתחייבו לשמים, ולהאומר של נזיק אינם חייבין אלא דמי הנזיק, וקשה אם כן מאי בעי שם רב נחמן לרב אחא בר יעקב אם חייבין לתת כופר כל אחד שלם, הלא דבר זה מחלוקת התנאים, אלא ודאי דהן אמת להאומר בשל מזיק, ודאי שצריך לשלם ב' כופרים, מידי דהוה שהמית שור אדם גדול ששוא מאתים, לאדם ששוא חמשים, שחייב לשלם, ולא יגרע אם יחלקו לב' גופים, וחייבים לתת דמי כופר שנים, ובעיא דרב נחמן היא אליבא דחכמים, שסוברין שמין בשל נזיק, וכן משמע מדברי רמב"ם שפסק פרק יא מהלכות נזקי ממון (הלכה א) בדין דמי כופר ששמין דמי הנהרג, ובשור של שני שותפין פסק (שם פרק י הלכה ה) שחייבין ליתן כופר שלם כל אחד, והבן, וטעם שפסק רמב"ם לחומר א משום דהויא ספק כופר נפש: